

SZENTFÖLDI

ZARÁNDOKLÁSOM

1902. FEBRUÁR 15. — MÁRCZIUS 22.

*

TÁJÉKOZTATÓUL ÉS BUZDÍTÓ PÉLDÁUL

összszedte és kiadta

D Ó S A J Ó Z S E F

kunszentmártoni plebános.

ÁRA 2 KORONA.

NYOMATOTT BOZÓKY GÁBOR NYOMDÁJÁBAN. KUNSZENTMÁRTONBAN.
1904.

www.elbida.hu

ELŐSZÓ.

Sohasem háborgatott a szereplési vágy, s mindig legjobban éreztem magam csendes visszavonultságomban. Utazni szerettem azért, hogy megismerjem drága hazám földjét és vizét, égbenyúló hegyeit hűs völgyeivel, üdítő levegőjét és gyógyító vizét, melyek felülmulják más országok szépségeit és jóságait. Hisz van nekünk itthon Sweizunk Mármarosban, van Karlsbádunk és Marienbádunk, ha nem is oly fényesen kitarva, Korytniczán és Szliácson; hévvizeink pedig, mint Pöstyén, Teplicz, Herkulesfürdő az egész földtekén páratlanok. Ott vannak a budai melegvizek — a

Császárfürdő, Lukácsfürdő, Rudasfürdő, melyek télen is nyujtanak enyhülést a köszvényes bajokban szenvedőknek. Szóval: van nekiünk, hála Istennek, minde-nünk e szép hazában és így nem szük-séges, hogy külföldeken pazaroljuk el feleslegeinket.

Ámde vannak mégis e földtekén olyan kiváltságos és megszentelt helyek, a hová eljutni annak, aki teheti, bizony felette kívánatos.

Ilyenek a nagyhirű kegyhelyek, mint Mária-Cell, Lour, Lorettó, Róma s mindezek fölött a szentföld. Ide elzárándokolni, ez már olyan szerencse és boldogság, hogy róla beszélni és írni mindig kellemetes dolog.

Többek kérésére leírtam lehető röviden a »Közérdek« tárcájában szentföldi zarándoklásom történetét. Most ugyancsak mások kápatására kinyomatom kis füzetekben azon szándékkal, hogy mennél töb-

ben olvashassák később is és kedvet nyerjenek követni a mi példánkat. Ki-adom ez útleírásomat azért is, hogy valami jót tegyek vele; s azért ezennel felajánlom a netáni tiszta bevételt a felső temetőkben pihenő szabadsághősök sir-emplékére. Aki tehát meg vesz egyet-kettőt e füzetkéből, hozzájárult azon többször felújult, különösen boldogult Kiss Antal által emlegetett, de megint csak elaludt szép eszme megvalósításához, hogy áldozzon a hazafiság, a hazafiúi kegyelet oltárán is.

E füzetke tartalmához, a történeti földrajz és statisztikai adatokat Huber Lipót »az úr Jézus szülőföldjén« című kitűnő útleírásából vettem, mely az egész úton kalauzom volt és azért hálával gondolok mindig jeles írójára, akinek én nem vagyok méltó sarusziját megoldani.

DÓSA JÓZSEF.

I.

**SZENTFÖLDI ZARÁNDOKLÁSOM
INDÍTÓ OKA.**

Ki ne vágyódnék a szent földre, az Ó- és Ujszövetség nagy eseményeinek színterére, a patriarchák, próféták s a kiválasztott zsidó nép történetének Jehova által csodákkal megszentelt országába? Ki nem álmodott még édes álmokat Betlehemről, Názárethről, Bethániáról, Kafarnaumról és főképen Jeruzsálemről, ahol az emberiség megváltásának nagy tragédiája végbe ment, az Úr Jézus születése, gyermekése, tanítása, csodái, emberek szeme láttára lefolytak; ahol meg-

halt érettünk az Isten fia, hogy nekünk örök életet szerezzen?

Én már, mint gyermek sokat álmodtam, a szent bibliát olvasgatva, azon lehetőségről, hogy valamikor meglátom, lábaimmal érintem és csókjaimmal illetem a szent földet; sőt nem ritkán az a vágy szállott meg, vajha ott, a Jézus szent sirja közelében találnám föl nyugvóhelyemet, mert talán reám is ragadt valami ama zsidó- és török hiedelemből, hogy a Jozafát völgyében tartja meg Jézus az utolsó ítéletet s milyen jó lenne akkor ott feltámadni, ahol az Üdvözítő meggyőzve a halált, *feltámadva harmadnapon halottaiból*. Később, kivált kispapkoromban, sokszor emlegettem társaim előtt, hogy én, — ha Isten segít, — elzarándokolok a szent földre. Mint felszentelt pap predikációmba is beleszóltam az édes vágyakozást a szentföld látása után.

Amiről oly sokáig ábrándoztam, amiért oly sokszor epedve imádkoztam, megadta nekem a jó Isten 1902. év folytatán. Dr. Réta Gyula t. kanonok török-szentmiklósi esperes-plébános barátom szolitott fel január hó 10-én, hogy társuljak vele a Skarda prépost áltai kezdeményezett zarándoklathoz. Szinte megijedtem e baráti felhívásra, azzal levén indokolva, hogy ő, kinek régi fogadása — elzarándokolni a szentföldre, — csak úgy válthatja be fogadását, ha én is vele megyek, mert beteges lévén, 89 éves édes anyja csak úgy tudna beletörődni nagy utazásába, ha én is vele mennék; megrettenésem oka pedig az volt, mert éreztem, hogy most vagy soha teljesülhet régi óhajom, amire szinte rákényszerít a baráti szeretet, holott cseppet se voltam rákészülve ily költséges utazásra. Kedvetlenül dobtam félre az esperesem levelét, felsohajtvá, hogy lehet olyat kívánni

az embertől, amit meg nem tehet?!? Vacsoránk alatt hallgatag valék, káplánaimnak egy szót se szóltam a levélről, csak tűnődtem magamban, keresve a kiutat aggodásaimból. Azon éjjel gyönyörű álmom volt! Ott voltam Betlehemben ama nevezetes nagy időben, amikor a világ megváltója született egy istállóban, édes anyja betakará őt pólyákba és jászolyba helyezé; a barmok lehelete enyhíté a tél zordonságát; pásztorok jöttek a kis Jézus köszöntésére, adván neki sajtot, túró, bárányt. A keleti bölcsek is ott voltak és leborulva imádták a zsidók királyát, adván neki aranyat, lőmjént és myrhát; ott voltak tevéik, melyeken a nagy utat meglevék, követve a csillagot, mely feltűnt nekik keleten. — Hallottam az angyalok karát énekelni és én velök zengtem: Glória in excelsis Deo! — Csak reggel felé ébredtem fel e felséges álmomból, tüstént

felkeltem, s megértve a hívó szózatot, azonnal megírtam a választ: megyek veled a szentföldre!

Hogy vissza ne riadjak a nehézségektől, még aznap megírtam engedélyt kérő levelemet érsekemhez, beszereztem az útlevelhez szükséges községi igazolást és csak ezek után kezdtem számolni a nervus rerum gerendarum, vagyis az útiköltség biztosításával. — Kinéztem a vezetők által összeállított útitervezetből, hogy melyik felel meg állásomnak és csekély igényemnek, s úgy találtam, hogy vasúton másod-, hajón pedig első osztályú jegyet kell váltanom, melynek kikötött ára 835 korona volt, a hajón teljes ellátással, Afrikában és Ázsiában minden szükségletekkel, mint be- és kiszállás a hajókon, fiaker, vasút, szálláshely, vezetők, a szent helyek látogatásánál elkerülhetetlen baksisok, Budapesttől indulva és oda visszatérve.

Január hó 20-án kaptam a főpásztori engedélyt, 24-én küldtem el három Mária hívem csatlakozását a harmadosztályú zarándokok közzé, 26-án értesített a vezetőség, hogy útirányunk a pestis miatt megváltozik, mert Konstantinápoly helyett Fiúme, Ancona, Róma, Nápoly, Messina felé megyünk Alexandriába, s onnan Jaffába és Jeruzsálembe. — Bár nagyon kíváncsi voltam látni a világ egyik legszebb panorámáját Konstantinápolynál, nemkülönben Szmírnát és a görög szigeteket, mégis könnyen belenyugodtam, hogy harmadszor lássam Rómát a szent atyával és Nápolyt, a hol már szintén voltam 1887-ben, melynek perspektívája a folyton füstölgő Vezúv tűzhányóval páratlan a maga nemében.

Közeledvén az indulás napja, szépen elrendezgettem ügyeimet, végrendeletet is levén, főleg azért, hogy ha Isten úgy rendelné, hogy távol szülővárosomtól

érjem el végórám, valahogy ne háborgassanak a jó atyafiak, hanem engedjenek csak pihenni ott, ahol a halál karjaiba zár, akár vizen, akár szárazon, történjék az. — Hiszen meghalni mind egy akár hol, csak jó halálunk legyen. Ajtatos zarándoklás közben meghalni pedig kiváló szerencse, hát még a szent földben pihenni, no ez meg már igazán kívánatos.

Nem is zavart engem pillanatig sem az a gondolat, hogy ugyan mi is érhet a nagy úton és igen jól esett, mikor a hozzám csatlakozott Máriák szintén azt mondogatták, hogy Isten kezében vagyunk mindenütt, s ha Isten velünk — ki ellenünk!? Együtt leszünk lelkiatyánkkal, tehát nem félünk semmitől.

II.

BUDAPEST, FIUME-ANCONA, NÁPOLY, MESSINA, ALEXANDRIA.

A husvéti piros tojás osztogatása ősrégi szokás. Keleten, ahol én mostanában jártam már a husvéti ünnepek előtt kedveskednek velök a jó barátok. Mi is kaptunk Jaffában a franciscánusok házában, amikor már visszatérőben válnánk Jeruzsálemből és a hajóra várakozva, a jó »barátok« szivességét élveztük. Egyet el is hoztam magammal, hogy azt most megoszszam a *t. olvasóimmal*. Hogy pedig mindenkinek jusson belőle, lefestem röviden zarándokutamat.

Február 18-án kaptuk a pápai áldást s azzal vértézve vidám hangulatban folytattuk zarándoklásunkat. Rómából Nápolyig vasuton tettük meg az érdekes utat, s itt már *19-én* megszálltuk a *Singapore* olasz hajót, hogy a középtengeren át előbb Afrikába, onnét Ázsiába hajókázzunk. Elhelyezkedvén a szép és kényelmes hajón, visszaladikáztunk a szép Nápolyba. Igazán szép város ez, különösen fekvésére nézve. Félkörben terjed a tengerpartján, felkúszva a mindig magasabb hegyekre. Nyugat felől egy hegyfokon kezdődik és 8—10 kilométer távolban, közvetlen a Vezuv tűzhányó-hegy tövében végződik. A tengerpartja nemcsak jól kikövezve, de még egy méternyinél magasabb védfallal is el van látva, hogy a remek korzó védve legyen a hullámcsapásoktól. Hatalmas palota-sor vonul végig a part hosszában, megszakítva a kikötő által, melynek

ölén száz meg száz kisebb-nagyobb hajó pihen, ki- vagy berakodván. A Vezuv kétségtelenül legérdekesebb pontja Nápolynak, most is füstölög, de a ráült fellegek eltakarják szemeink előtt. A városban pár órai sétát tevén s megreggelizvén — az utcán kifejt kecsketejjel készített kávét ittunk — szivarokkal és — ami fő — a keleten nélkülözhetlen Napoleon-aranyakkal bőven ellátva zsebeinket, visszatértünk hajónkra, mely délután 4 órakor volt indulandó.

Érdekes az ilyen hajórakelés. A lakosok olasz élelmességgel és lármával vetekednek a passasérok elfogásában, szeretnék mind az ő lélekvesztőjökbe pakolni, mert hát egy-egy lira nem megvetendő taksa, jut abból makarónira is. Hanem azért emberül hozzá is látnak az evezők mozgatásához úgy, hogy gyönyörűség nézni a szép tempókat, miket csinálnak.

A mi hajónk még sokáig rakodott visszatértünk után is, úgy, hogy csak délután 4 órakor indult Messina felé. A 92 magyar-német-tót-osztrák zarándokon kívül, felszállt még a Singaporéra német, franczia, angol és amerikai előkelő társaság is, kik Alexandriáig velünk maradtak. A hajón való élet, közös fedélzetével, pipázó salonjával, ebédlőjével és ebből nyíló hálókabinjaival öszszehozza az embereket és így cseppet sem unalmas, sőt mindig érdekes. Szépen is indult a mi utazásunk Messináig, az olasz partok ótalma alatt. *Messina* Sicillia szigetén pompázik hasonnevű öbölpartján, élénk kikötő város, csinos palota sorával a tengerparton. Hajónk ki- és berakodása alatt rövid sétát tettünk egyenes utcáin, levelező-lapokat vásárolva és postára téve.

Február 20-án reggel 8-tól délután 4 óráig élveztük Messina regényes fekvését, háttérben az *Aetna* tűzhányóval,

melyet azonban fellegek borítának és így nem vehettük ki működését. Hajónkon már egész otthonosan berendezkedtünk és kezdtük megszokni erősen olaszos konyháját is, mely bőven és fényesen látott el bennünket napjában ötszöri kínálásával. Adván reggel: kávé, teát, puncsol, borlevest, gusztus szerint, s ezek mellé bőven irós-vajat izellen kenyérrel; 10 órakor ugynevezett »*Collazion*«-t, leves, kétféle hús, valami zöldség — spinót, kartífiol vagy árticsóka, aztán kétféle sajt, többféle gyümölcs és fehér, vörös borok; délután 1 órakor, angolosan »*Lencs*«-cel kínáltak bennünket, mely sült krumpliból, hideg húsból, sajt, gyümölcs és borból állott; esti hat órakor volt a »*Pranzó*«, 7—8 fogással, háromféle borral, tömérdek finom gyümölcsessel, miből bőven kijutott a harmadosztályú atyafiaknak is; végül este kilencz órakor teára is

összecsengették az első osztályú utasokat.

Hajónk — mondom — szépen indult Messinából, Kalabria, vagyis az olasz csizma sarkának utolsó patkószegéig, de ezt is elhagyva, s mindenfelől nyílt tengerre jutva, mintha megártott volna neki a dicséretünk, elkezdett hánykódni. Eleinte csak orrát és farát emelgette, majd jobbra-balra kezdett dülöngeni, úgy, hogy *21-én pénteken* délután már egészen megbomlott az egyensúlya, alig lehetett a fedélzeten megállani. Lehúzódtunk hát a köztérre, hol minden osztályú utas találkozott, s ahol a mi hűveink étkezni is szoktak és napjában többször ájtatos éneket zengedeztek, végezvén a szent olvasót, stációt és egyéb ájtatosságokat mindnyájunk épülésére. Most azonban csak kevesen jöttünk már össze a hajónk eme legnyugalmasabb központján, mert a tenger sok áldozatot követelt az

utasok közül, akik már elhúzódtak kabinjaikba — gyötrődve a tengeri betegségben. Szegények bizony sokat szenvedtek, és sokan, nagyon sokan, alig maradtunk tizen a legalább kétszáz utazók közül épen. Én az első osztályuak közül egyedül maradtam *érintetlenül*, társaim mind többé-kevésbé beleestek a tengeri nyavalyába és némelyik ki se jőzanodott belőle — egész Alexandriáig. A harmad osztályú utasok között egyik hűvem nagyon sokat szenvedett, a másik nem érezve magát jól, szédelgett, bágyszódzott, de fön tudott maradni, a harmadik velem vetélkedett a kun kitartásban, ő mindig evett-ivott, néhány cimborájával, mint én is azzal a bécsi Dr. Jurissal, akivel nem ritkán csak ketten jelentkezünk az asztalnál. Nagy szerenese és Istenáldás volt ez reám nézve, mert nemcsak mindig jól éreztem magam, hanem a szegény betegek és majd-majd

kétségbeejtett társaimnak is vigasztalására lehettem. El is nevezték — a hajó őrzőangyalának, bár e szép nevre nem voltam érdemes, hisz csak emberi, felebaráti kötelességet teljesíték, midőn Istenadta erőmet és jókedvemet szerettem volna gyengébb társaim szívébe önteni.

22-én már veszélyes kezdett lenni tovább haladásunk, azért kapitányunk fordított egyet a kormányon és hajónk befutott a Görög szigetek közzé, miket nekünk látnunk se kellett volna.

Nagy sor volt ez reánk nézve, mert a négy napra tervezett Messina-Alexandriai hajózásunkból lett hat napos gyöt-rődés, 38 órai vesztegléssel a *Maratonizi öbölben*, a *Cserigó* sziget fedezete mellett. Azt mondják a hajósok, hogy az úgy-nevezett *Graeca tramontana* veszedelmes szélvész fogta elő hajónkat, melyet most egyáltalán nem vártak.

Mátyás napja lett szabaditónk a

kénytelen veszteglésből, kora reggel megindult a *Singapore*, valamint a többi odaszorult hajók is és bár mindig lán-colva, de mégis haladtunk, *Kréta* szigete alatt, ezáltal is védve, célunk felé.

26-án kora reggel látuk meg *Afrika partjait* és csakhamar kikötöttünk a hírnemes és méltán híres kikötőben, *Alexandriában*. Egy új, eddig nem látott világ-részbe jutottunk tehát. Volt is öröm, kivált a rögtön felépült betegek táborában, akik oly méltán cpedtek egy kis száraz földre jutás iránt. — Hatalmas kikötője van a tengerpartja hosszában ékeskedő Alexandriának. Van is kelete, mert száz, meg száz nagy hajót találtuk ölen, ki- vagy berakodva a világ minden részéről.

Sietve szálltunk ki hajónkból és felpakolva podgyászainkat hosszú oldal-nélküli szekerekre, miket öszvérek és szamarak húzlak, mi gyalog mentünk a

szállodáinkba. Onnan aztán *szent Katalin* templomába sieltünk misét és misét hallgatni. Óh Istenem! Milyen boldogság volt ez anynyi nélkülözés — tudniillik misékben — után, mily édes volt ott a szép Bazilikában oltárhoz járulni. — A derék franciscánusok nagy barátsággal fogadtak bennünket: reggelivel is kedveskedtek, de tejök nem lévén kéznél, csak feketekávéval traktálózta, ami Afrikában rendes dolog. Visszatérve szállásainkra, néhány percig gyönyörködtem szobám ablakából a tenger fenséges szépségében. Menynyi színváltozatban, a madarak ezreitől megszállva terült el ott a sekély víztömeg a part közelében. Alexandriában 24 órát időzván, megnéztük úgy az *arab*ok renyhe, piszkos, igazán keleti város részét, valamint az *európai* modern, sőt fényes, buja virágokban pompázó kertekben a bővelkedő, a Nilus partja hosszában elnyúló igazán

szép rétjeit. Voltunk kint a Kedive nyaraló palotájánál, a 4000 éves Katakombákban, amikről órákig lehetne mesélni. De ezt elhagyva, most csak annyit még, hogy négy napi vesztegzár után, (Beyrúthban) márczius 5-én érkeztünk *Jerusalembe*.

III.

BEYRUTH-JAFFA-JERUZSÁLEMIG.

Amivel már Budapesten ijesztgettek, amiről Rómában azt beszéltek, hogy megszűnik, mire oda érünk, keleti utazásunk réme, a »*Quarantaine*«, magyarul vesztegzár, mégis bekövetkezett. A sárga lobogót felhúzták hajónk árbócára, ami nem kevesebbet jelzett, mint-hogy, mielőtt Jaffát csak látnunk is szabad lesz, fel kell hajókéznunk Beyrúthba és ott négy egész napon át veszteg maradnunk. Ez a szigorú intézkedés a *pestis* ellen irányúl, melynek fészke ez-ídszerint Egyptom, azért amely hajó

kiköt Alexandriában, az fertőzöttnek tartalik és nem köthet ki még a török partokon sem, míg a nemzetközi szabályoknak eleget nem lesz. Azért kellett a *Singaporénak* is mellőzve Jaffát, ahová mi óhajtoztunk, felkerülni *Beyrúthba* és ott négy napig vesztegzár alatt pihenni utasaival együtt. Erről a hátrányos dologról hallottunk mi már Fiumében és Anconában is, de Rómában azzal biztattak, hogy talán mire mi odaérkezünk, megszűnik »*Quarantaine*«. Nápolyban és Messinában ismét ijesztgettek bennünket a vesztegzárral, de mi biztunk a kedvező hírben, míg végre is meg kellett látnunk a sárga lobogót Alexandriában. — Beyrúthig kellemes hajókázásunk volt, az idő is jó melegre fordult és így némi gyönyörrel szemléltük a messzire feltűnő Libanon hegységet hótól fehérő és naptól fénylő csúcsaival. Maga Beyrúth remek látványt nyújtott a tisztes távolban horgonyt ve-

tett hajóról, melynek kapitánya és orvosa sietve eveztek a kikötőbe jelenteni, hogy a Singaporén pestises beteg nincs; de azért a sárga zászló visszatértök után is csak ott maradt az árbócon.

Vezetőink becsempésztek egy levelet a beyrúthi konsulnak, aki véletlenül magyar ember lévén, bizalommal fordultak hozzá, hogy segítsen rajtunk, legalább röviditse meg fogságunkat. Ki is evezett hozzánk a *dragománja* és több ölnyi távolból parlamentírozott Kövér úrral, biztatván, hogy levelet is kap a konsultól. Ez a levél is megérkezett, melyet a hajónkon időző törökhatósági közeg vett át és kézbesített vezetőinknek. A levélben az volt írva, hogy ne kecssegtessük magunkat, mert a nemzetközi szabályok szigorúak és ha tenne is lépést a konsul, a válasz Alexandriából bizonyára a négy nap eltelte után érkeznék meg. — Így hát bele kellett nyugod-

nunk a vesztégzárba és látnunk kellett, mint vizitál a harmad osztályú zárándoktársainkat, három nagy ladikon, a kikötő szélén elszigetelt nagy kórházba, ahol szigorú felügyelet alatt tartottak négy napon át. — Minket, első- második osztályú utasokat is megvizsgált egy beyrúthi orvos, tapogalván üterünket és aláíratván mindenünkkel a láttelelet, adván nekünk is egy darabkát belőle. Én részemről hamar beletaláltam magam a kényszerű helyzetbe, gyönyörrel szemlélvén a szép Beynrúthot festői háttérével, melyből egyes részleteket le is pingált két angol Miss, kitevén ügyes munkáikat közszemlére. Aztán eléggé szórakoztatott a hajóستisztek játéka is, mely abból állott, hogy egy fajankóra bőrrel bevont karikákat dobáltak, melyek azonban csak nagy ritkán akadtak fel, legtöbbször elgurultak össze-viszsa a fedélzeten. — Viltem magammal egy pár

jó könyvet, melynek a zsidók történeléből és a szentföld ismertetéséből nagyon alkalmi tanúságokat foglaltak magukban, például Flavius Józsefnek, Istócy jóizű fordításában nemrég megjelent »Zsidóország pusztulása« és Vauer »Szentföldi utazáson 1900-ban« című munkák. Ezek aztán kapósok is voltak a zarándokok között. Dr. Proksz utitársunk pedig esténként felolvasott nekünk németül egy kitűnő *Bedácker*ből, mely szintén igen tanúságos vala. Végül apró érdekes epizódok is előadták magukat, mint például a szép szőke Miss esése két zarándok karjaiba, meg a hajó doktorával való enyelgése, stb. stb. melyek sok terefére szolgáltak alkalmul.

Denique vége lett a »*Quarantainak*« is, és mi örömujongással ladikáztunk át a *Singaporéról*, mely Kis-Ázsiába is felvonult kirakodni, egy török hajóra a »*Kedivére*«, mely aztán szépen lesétált

velünk és vagy 300 mekkai mindenféle muzulmán zarándokkal *Jaffába*, onnan meg *Port-Saidra*. Ez a török hajó megérdemelné, hogy sokat meséljek érdekességéről; de nem fogok belelemondok a török világ festéséről, nem mondom el a *St. Jean dacre*, *Caífa*, *Názáreth* és egész *Galilea* görög katolikus püspökének *Grégoire Haggear* úrnak nagy jóságát, szives figyelmét sem, melyvel minket *Bejrúthtól-Caífaig* elhalmozott, juttatván még hűveinknek is, nemcsak áldásából, hanem gyönyörű narancsokat is osztott szét közöttük, aminőt itt látni sem lehet, ott pedig bőven terem. Csak ezt említem meg, hogy ez a 35-36 éves püspök átadta néhányunknak névjegyét is azon meleg szavak kíséretében, hogy az ő barátsága, melyet velünk köt a hajón, nemcsak *Caífaig* tart, ahol ő kiszállott, lévén ott a székhelye, hanem egész életre szól, és kért

bennünket, hogy — ha most nem tehetjük, más alkalommal látogassuk meg őt és viszont ő is, ha eljön Magyarországra, felkeres minket.

A »Kedive« tehát érintve a híres *phöníciai* városokat: *Tirust*, *Sidont*, és *Caifát*, a *Karmel hegységgel*, március 5-én szerencsésen kitélt bennünket *Jaffáról* a *Szentföldre*. Nem is kísérlem meg leírni az érzelmeket, amelyek áthatották szíveinket, mikor lábainkkal érintők a szentföld földjét, amelyen az Úr Jézus járt-kelt. Csak röviden sejtetem, hogy elfeledtük rögtön a tenger-bajságokat, el a vesztegzár okozta késedelmet, csak örvendeztünk, hogy im eljutottunk célunkhoz, csókolhatjuk, az *Üdvözítő lábnyomait*. — Jaffától Jeruzsálembe külön vonaton vaskocsiztunk, mely négy órát vett igénybe. Gyönyörű narancs ligeteken, melyek Jaffát környezik, majd termékeny fensíkon, ahol az árpa már

kalászolt s a búza hasban volt, sarkítva vadon termelt *tulipánokkal*, *buzavirágokkal* és egyéb nálunk — májusi kedves-séggekkel. Majd a kopár *Juda hegység* nyelte el vonalunkat, s ezek komor halása alatt *érkeztünk esti fél 7 órakor Jeruzsálembe*. Nagy örömünket még magasabbra emelte az, hogy magyar ember magyar »*Isten hozta kedves honfitársak*« szókkal üdvözölt bennünket. Három heti bolyongás után ismét otthon éreztük magunkat, mert az a magyar pap *Csárszki* volt, az *Osztrák Magyar Zarándokház* rektora, ki bekalauzolván bennünket a szép tágas *Hospiciumba*, ahol teljes ellátásban részesült az egész zarándoksereg. Okos ember volt, aki e házat szerezte és e célra szánta, bold. *Rausher bécsi bíbornok-érsék*, kinek Ő Felsége, jó öreg királyunk, főhercegek, több osztrák- és magyar főúr segítettek megfelelő alapítványokkal, hogy létrejöhessen e zarándokház,

amely 100—120 vendéget fogad be és gondoskodik két pap és négy apáca mindenről, amit csak idegenben várhat az ember.

Mindjárt jó vacsorával vendégeltek meg a kedves háziurak, lévén kívülünk még három német vendége a háznak. Pompás, *szúnyoghálóval* ellátott ágyakban pihentük ki a hosszú utazás fáradalmait. Engem csak a hospicium egyetlen négylábú lakója a keleten nagybecsben levő *szamár* gyakori köszöntése zavart, a maga hangján és módja szerint ordítván nem ritkán nagyokat ablakunk alatt.

Másnap, március 6-án hajnali 3 órakor kelünk mi papok, hogy idejében elfoglalhassuk azon oltárokat, melyeket a szent sír őrei már este felajánlottak részünkre. A hospicium egyik kapusa *Achmed* szerencsén vezetett engem és szobatársamat Dr. Rétay c. kanonok esperes

törökszentmikiósi plébános barátomat a *via dolorosa* végig abba a templomba, mely az Úr Jézus kereszthalálának és feltámadásának történelmileg igazolt legszentebb helyeit fedik a Golgotha hegyen. Vagy tíz percig gyalogolhattunk szűk utcákon és sikátorokon át, mindig magasabbra, lépesőzetes durván kövezett úton, közben álmos törököket látva a szögleteken gubbaszkodva. Három pap-társunk már megelőzőtt minket, akik breviariumozva várták mikor juthatnak a szent sír oltárához. Én és társam megelégedtünk ezúttal ama ritka szerencsével, hogy a Golgotha legmagasabb pontján levő keresztfeszítés és Hétfájdalmú szűz anyánk oltáraihoz juthatánk. Itt mutattam be tehát Jerusalemben első szent-mise-áldozatomat mindazokért, kik lelkemhez forrva vannak. Óh mi boldogság volt ez nekem. Az értünk szenvedett és meghalt Üdvözítő boldogító

kegyelme hassa át szíveinket. A viszontlátásig.

IV.

JERUSÁLEM MULTJA ÉS JELENE.

Most csakugyan Jerusalemről fogok egyetmást elmondani. Megérdemli ez az ősi szent város, hogy közelebbről megismerkedjünk multjával, jelen állapotával és nagy jelentőségével.

Már Krisztus előtt 2000 évvel létezett e város. *Sálem* (béke) néven említve a szent könyvekben, ahol Melchizedek király és főpap liszta áldozatot mutatott be az Úrnak. Később a jezuzeusok kezébe került s tőlük *Jebúsznak* nevezteik. Majd Dávid király tette székhelyévé s ekkor *Dávid városának* hív-

ták. Utóbb tekintettel ősrégi nevére, a *Jerusalem* (héberül *Jerusolájim* = *a béke lakása*) nevet kapta s e néven csakhamar zsidóország fővárosává lett. Itt építette *Salamon* király *Jehova* tiszteletére az *első templomot*. itt hangzottak el a *próféták* *jövendölései* az égből jövendő *Messiásról*, ki majd boldogabb kort, új világrendet fog alkotni. — Sok viszontagságon ment keresztül századokon át e szent város, *mert népe elpártolt Istenétől*. *Krisztus* előtt 722-ben *Assiria királya* pusztította el és lakosait fogságba vivé; majd 150 év múlva *Nabukodonozor babiloni király* rombolta le szentélyével együtt. E megalázás megnyitá a zsidó nép szemét, a javulás útjára tért és *Jehova* ismét visszavezeté hazájába; *Jerusalem* újra felépült második templomával együtt, melyben megjelent a *világ megváltója*. — Itt hirdeté a *Názáreti Jézus* az ő örök igaz-

ságait, itt mivelé csodáit, itt hangzottak el jövendölései, többi közt az is, mely *Jerusalem* pusztulására vonatkozott; itt mondá bátran az őt már halálra kereső farizeusoknak és írástudóknak: *»rontsátok le a templomot és én harmadnapon felépitem azt«*. — értvén ezalatt az ő dicsőséges feltámadását. Ide vonult be *Jézus* mély alázatosságában, *szamárháton*, *hosszannákkal* köszöntve a népet, hisz *Bethániából* jöve akkor, ahol feltámasztá *Lázárt*, a négy napos halottat. — Itt mondotta ki *Annás* — *Kaifás* főpap apósa — a döntő szót *Jézus* fölött: *»nem jobb-e, ha egy ember meghal a népért, minthogy az egész nép romlásba jusson«*. Itt adta el 30 ezüst pénzért *Judás*, a hűtlen apostol, *Urát-Mesterét*. Itt fogták el, a *Getszemáni* kertben imádkozó *Jézust* és megkötözve hurcolták *Annástól—Kaifásig* s itt felfogadott hamis tanúk bizonyosságára kimon-

dották fölötte a halálos ítéletét, hogy *«méltó a halálra»*. S ez ítélet megerősítését kieresztelték Pontius-Pilátustól, aki előbb megmosván kezeit, mert semmi halálra méltót nem talált benne, áldá őt az ő ellenségeinek, hogy keresztre feszítsék. — Itt hordozá vállain a nehéz keresztet, háromszor esvén földre sulya alatt, majd az idegen Simon által segítve, felvivé azt a Golgotha tejére, megfeszítették és meghala az emberiség bűneiért, megváltván bennünket az örök kárhozattól. — Itt lett eltemetve Arimatei József kertjében, egy kőbe vájt sirba, melyet a zsidók fejei lepecsételtek: nagy követ hengerítvén rá és örökkel őriztetvén, nehogy tanítványai ellopják testét. És harmadnapon kora reggel fellámadott az Úr az őrtálló katonák szemeláttára, akik befutottak a városba és hirdették mindenfelé a történeteket és pénzt adának nekik

a főpapok és írástudók, hogy mondanák: *«amíg mi aludtunk, eljöttek tanítványai és elvitték magukkal. Ámde az igazságot nem lehet hazugságokkal megölni, a fellámadott Úr Krisztus megjelent a jámbor aszszonyoknak és Pélernek, s még az nap az egybegyűlt apostoloknak, majd nyolc nap múlva ismét, mikor Tamás is velök vala, megmutatván sebeit, megfeddé a hitellen apostolt mondván: te látván hiszel, de boldogok azok, kik nem látnak és mégis hisznek.* — Ime Jerusalemben így lett az emberiség váltságának színhelyévé, így lett az egész emberiség legdrágább kincsévé!

Jerusálem tehát, mely már előbb megölte a prófétákat, megölte a próféták királyát is, és így nem csoda, hogy bekövetkezett nagy romlása, melyet Jézus előre megjövendölt. Krisztus születése után 70 évben Titusz római vezér, később császár, iszonyu vérengzések után,

kiéhezelve a város védőit, feldulta a szent várost, elpusztulván még temploma is, melyet pedig kimélni óhajtott. Érdekesen és tanulságosan írja le Flavius József, zsidópap és egyik vezére Galileának, mint szemtanú, ezt a nagy pusztulást. Beyrúthi vesztegzárunk alatt olvastam e könyvet s így élénk emlékezetemben van a szomorú történet; de ezt ismertetni nem lehet e sorok feladata. Inkább bemutatom röviden a *mostani Jerusálemet*.

A szent város helyén lassankint *Aelia Capitolina* pogány város épült, mely Nagy Konstantin császár idejében, Krisztus után 313-ban *kereszténynyé* lett és visszanyerte a régi *Jerusálem* nevet: 637-ben a mohamedán arabok birtokába jutott, 1086-ban pedig a szeldsuki törökök martaléka lett, akik kegyetlenül üldözték az ide zarándokoló keresztényeket. *E körülmény buzdítá fel Európa*

keresztény népeit, hogy harcba szálljanak a szentföld birtokáért. 1099-ben *hősi küzdelemmel elfoglalták Jerusálemet és megalapíták a keresztény királyságot*. De alig pár évig állott fenn. Szaladin szultán 1187-ben mindenkorra elhódította a keresztényektől. Két évszázad múlva az egyiptomi *mamelukoké* lett, míg 1517-ben *I. Szelim* alatt ismét az ozmán törökök birtokába jutott; és most is ezen rabiga alatt nyög az egész szentföld; mert a keresztények *gyávasága és vetélkedése* az egyes legszenlebb helyek birtoka iránt, *fentartja ma is ezt a megálázó helyzetet, hogy Jerusálemben a pogány török uralkodik és ugyanő osztogat — nagy baksisok fejében — kegyeket, még a szent sir és Golgotha-templom oltárainak használatába is*. A szentföld különben francia protectorátus alatt állana, ha a világ-politika engedné azt érvényesülni. Mostanában *a muszka be-*

folyás erősen törekszik kihasználni a helyzetet; szomorúan tapasztalluk azt mi is, mennyiben a szent sir templomába csak akkor lehetünk misézni, mikor a török család mely a templom kulcsát bírja, hajnali 4 órákor megnyitja a bejáró vaskaput s heletl ugyanakkor 2—300 görög keleti zarándok már kifelé nyomult a szenthelyről, akik tehát egész éjjel benvoltak a templomban, és 4 órákor már végezték ájtatosságukat. A megváltás színhelyén levő oltár pedig annyira a muszkáké, hogy ott katolikus pap egyáltalán nem misézhet.

Jerusálem városa a Mória-, Sion-, Golgotha-, Akra-, és Beréta nevű sziklás magaslatokon épült, 7—800 méter magasan a tenger színe fölött. Északi és északnyugati oldalát magasabb hegyek, több részeit pedig völgyek (Josafát v. Kidron, Hinnon és Gihon) veszik körül. A várost, miként hajdan, most is erős

kőfalak körilik, melyek 1526-ban — a mohácsi vész idejében — II. Szolimán török szultán által emeltettek; 34 őrtoronyval vannak ellátva, és 8 kapuval bírnak, melyek közül csak 5 van használatban. A házak egészen kőből építvék, még lapos tetejük is azzal vannak födve ahol — kivált esténként — időznek az emberek, lévén ott jobb levegő, mint a szűk utcákon és ritkán található udvarokon. Bár Jerusálem városa történeténél, vallási hagyományainál, a szent emlékeinél fogva esaknem határtalan tisztelet és kegyelet tárgya zsidó, keresztény és mohamedán előtt egyaránt s ép azért azt vélnők, hogy tisztaságtól, aranytól, drágakövektől ragyog minden talpalatnyi földje; — kapuin belépve szomoruan csalódunk, mert külseje, nagyon csekély kivétellel, a legszomorúbb ellentétben áll a hely szent méltóságával. Régi romok fölé, sok helyt

20—30, sőt 40 méternyi törmelékre épített izléstelen házak, keskeny, teker-
vényes, egyenetlen, dombor s több hely-
lyütt lépcsővel ellátott girbe-görbe hiá-
nyosan és rosszúl kövezett utcák; merl-
szemetel és állathulladékot az utcára
dobnak, s oda öntenek minden ronda-
ságot, melyeken gazdátlan kutya lak-
mároznak s a benszülöttek undor nél-
kül közömbösen átgázolnak — ez a mai
Jerusálem városának képe. De találunk
egyes fényes pontokat is benne; amiket
színtén bemutatok.

Jerusalem, mint Palestina fővárosa,
távol a tengertől, kiesve a világkereske-
dés forgalmából, a maradiság jellegével
bir. A török uralom mindössze néhány
kaszárnyában koncentrált papucsos ka-
tonaság által van képviselve. Mohamed
vallása az ugynevezett *Ómár-mecsetben*
kulminál, mely a város legnagyobb
terén, mint az arabok *szentkerületnek*

(*Haram és-Serif*) hívják, még VII. szá-
zadban épült, azon a helyen, ahol a
zsidók egyetlen temploma állott, az a
templom, melyben a világ megváltója
mint kisedd bemutattatott, mint 12 éves
gyermek szüleivel együtt megjelent és
bölcsességével bámulatra ragadá a fa-
rizeusokat és írástudókat, amelyben
többször tanított és vitalkozott esküdt
ellenségeivel; itt áldozta fel a bűnbánó
házasságtörő aszszonyt, itt űzte ki kor-
báccsal az árúsokat és pénzváltókat,
azt mondva nekik. — amit ma is so-
kan megérdemelnének rossz viseletükkel,
— hogy: *ti az én alyám házát latrok*
barlangjává tettétek.

Halála előtt pedig néhány nappal az
olajfákhegyén állva, sirva jövendölte
meg, hogy Izrael gonosz vaksága miatt
ugy elpusztul majd a város és templom,
hogy kő kövön nem marad. E templom
ékes kapujában gyógyította meg Péter

apostol a született sántát, így szólván hozzá: »aranyom és ezüstöm nincsen, de a Mázáréim Jézus nevében kelj fel és járj». Jehova ezen impozáns temploma, mely csak Krisztus után 64 évben készült el teljesen, s amelyről méltán mondja dicsőítve a Talmud, hogy az nem látott szép épületet, aki Heródes templomát nem látta, a zsidó népközt büszkeséggel Krisztus jövődölése szerint úgy elpusztult, hogy kő kövön nem maradt.

A zsidók temploma helyén *Hadrián* császár pogány templomot építtetett, melyet azonban *Nagy Konstantin* lerombolt. A hitelhagyott *Julian* császár Jézus iránti gyűlöletből 363-ban megengedte a zsidóknak régi templomuk felépítését: ámde a zsidó *R. Gedaljá* és a pogány *Amniánusz Marcellinus* egykori történelírók hitcles értesítései szerint nyilvánvaló csodák, mint: földből kitört

tüzlángok, földrenges, villámok és orkánok lehetetlenné tévők az építkezést. Itt kezdé tehát *Omár Kalifa* építtetni a nevééről ma is híres óriási mecsetet, mely a szent város legszebb helyén áll, szemben az olajfák hegyével, oly nagy téren, hogy a városnak majdnem ötödrészét foglalja el. Ezenkívül sok, igen sok mecset van még Jerusálemben, egyik-másik a Jézus által megszentelt drága emléktű helyeken, de ezek, mint középületek alig tesznek számot.

A zsidóságnak, amely pedig kétharmad részét teszi a hatvanezernyi lakosságnak, nincs feltűnő emléke, mert a jerusalemi zsidó még mindig a régi dicsőség elmúltán kesereg, s e célból minden péntek és szombat délután nagyszámban gyülekeznek a *Sion hegyének* egyik régi fala tövében, melyről azt tartják, hogy még a *Salamon* templomának maradványa, és ott keservesen

sírdogálnak, jajgatnak, siratván őseik nagy bűneit, miknek büntetéséül ők ma is hazátlan, szétszórtan élnek az egész világon. Mi is tanui voltunk e megható jelenetnek, megálltunk mögöttük s egyideig néztük, hallgattuk busongásukat, panaszaikat. Megható látvány, amint férfiak, nők, őszbeborult aggok és fiatalok, sőt gyermekek is szívszaggató panaszos jajszavak között ráborulnak az ősi falra, csókjaikkal illetik s könnyeikkel áztatják, hajlonganak, majd térdre roskadnak előtte, homlokukat s orcáikat a hideg kőhöz szorítják, s mint halottsiratók szólítgatják a néma falakat, majd megbelesirják hasadékaikba a kebeléből kitörő nagy fájdalmat. Erre bekövetkezik aztán a tulajdonképeni szertartásos siralom, az a megrázó, sziveltépő gyászlitánia, melyet az előénekessel fölolváltva, búshangon énekel Izrael egybegyűlt népe.

Megható szövegét idejegyzem: —

előének: *A királyi palotáért, mely asztán hever. — Nép: Itt ülünk elhagyva és siránkozunk. E.: A templomért, mely feldulalott. — N.: Itt ülünk, stb. — E.: A falakért, melyek lerontattak. — N.: Itt ülünk, stb. — E.: Dicsőségünkért, mely elveszett. — N.: Itt ülünk, stb. — E.: Nagy férfainkért, akik itt elhullottak. — N.: Itt ülünk, stb. — E.: A drága övekért, melyeket a tűz elhamvasztott. — N.: Itt ülünk stb. — E.: Papjainkért, kik vétkeztek. — N.: Itt ülünk, stb. — E.: Királyainkért, akik őt megvetették. — N.: Itt ülünk, stb. Ezután pedig: — E.: Ozzád esedezünk, légg irgalmas Sion anyja. — N.: Gyűjtsd egybe Jerusálem gyermekeit: E.: Siess, siess Sion megváltója! N.: Szólj Jerusálem szívéhez! — E.: Vajha mielőbb életre kelne Sion irálysága! — N.: Vigasztald a Jerusálem fölött siránkozókat! — E.: Béke és boldogság térjen Sionba. — N.: És a*

sarjadék (Jeszsze esemelésje — a Menn: requiem ez, mely e nép sirja fölött váltó) támadjon életre Jerusálemben templom holt teteme előtt énekelletik.

Ezek hallatára kinek ne volna eszébe az Üdvözítő jóslata: »Jerusalem, Jom: istenszolgálatnak.

rusalem, mely megölöd a prófétákat Vajha égbe hatolna e liturgiában kife- megkövezed azokat,« kik hozzád küldött bűnvallomásuk és bocsánatkérésük tek, hányszor akartam egybegyűjteni fiaitörné azt az átok felhőt, mely e nép- dat, mint a tyúk egybegyűjti csirké nehezedik! Vajha az a vágy és re- szárnyai alá és te nem akarád? »Inenykiállítás, melylyel végződik, a tem- most pusztán hagyalik nektek a ti homnak és Ó-szövetségnek a sirjából zatok,« (Máté 23.—37.—38.)

Találóan jegyzi meg a zsidók e sícsője az életnek: a golgothai sirhoz ralmáról egy író: Utolsó szertartása Vajha a nép siránkozása, mely elkészett az Ó-szövetségnek: requiem ez, Izrael nevetése Messiása intelmének: »Magato- pének maradékaitól énekelve, azoklön és fiaikokon sirjatok« — miután a akik egykor urak voltak itten, akinek nemzet számára már úgy is kései, leg- fal sziklavárukat védte, kiknek azonbanabb egyes tagjainak válnék üdvössé- most nem szabad többé a templom terre! Vajha az Új-szövetség népét üdvö- rére lépniök, kik mint rabszolgák, főváron indítaná meg borzasztó jajveszéklése suk legnyomorultabb negyedében laknak, Ó-szövetségi népnek, kire századok s kiknek pénzért kell ma jogot váltaniok, száll már az az átok, mely az Ó-szö- ahhoz, hogy siránkozhassanak e helység alapításakor lett kiszabva azok

számára, akik általhágják; azon népnél
siralma, aki, miként ott meg lett jóslat,
nem lehet löbbé békét, sem lábanyomána
nyugodalmat, kinek az Úr rettegő szív
adott és kiapadó szemeket és szomor
ságtól megemésztett lelket. (Deut. 2
—65.)

Mélyen megindultan hagytam el
kesergő zsidók nagy fájdalomának em
érdekes jelmását, afölött gondolkozván
vajjon az *Uj-Jerusalem*, amelyet *Hirsch*
és *Rotschild* bárók, a város nyugati o
dalán, milliókba került építkezésekkel
megkezdték alapítani. képes lesz-e meg
cáfolni a Názárethi Jézus jövendöléseit
Vajjon épül-e még valaha Ómár-mecset he
lyén Jehovának dicsőségére új-templom
Bármint legyen, az bizonyos, hogy a zsidók
folyton vándorolnak a világ minden ré
szeiből Jerusalembé, és boldogok, ha
Josaphát völgyében annyi helyet szerez
hetnek maguknak, hogy ott pihenjenek

feltámadás nagy napjáig, ahol az ő és
törökök hite szerint az utolsó ítélet
fog végbemenni.

=====

V.

JERUSALEM NEVEZETESSÉGEI.

Most már elvezetem olvasóimat Jerusalemből, ama örökbecsű nevezetességeihez, melyek különösen drágák a kereszténységnek, melyekhez vonzódott mi szívünk is, mint zarándoklásunk legfőbb céljához. Ezek közt kétségtelenül legfontosabb keresztény szentély a *Kálvária-domb* (Golgota) és a Krisztus sirját magában foglaló *Szentsir-templom*, melyet a görögök *Anasztázisznak*, az arabok *Kijamének* hívnak; mindkét szó jelentése: *feltámadás*.

Ez örökké emlékezetes két hely.

Krisztus Urunk idejében a városon kívül feküdt, de mivel a lerombolt város későbbi újjraépítésekor, az kissé észak-nyugati irányban lett kiterjesztve, azok a város falain belül kerültek. E kiváló szentély történetéből röviden a következőket emelem ki: Hogy kezdetől fogva kegyeletes tiszteletnek tárgyát a jámbor keresztények előtt az, a nem bizonyítanak is a szentírás és történelem lapjai, magából a dolog természetéből is világos. Hogy pedig e szent helyek ismerete nem enyészett el Jerusalemnak Krisztus után 70-ben történt pusztulása által, az abból is következik, hogy *Simon*, Jerusalemben második püspöke (az első szent Jakab apostol volt, akit Heródes megöletett,) a *Pel-*ába menekült keresztényekkel nemso-ára visszatért Jerusalembé és még mintegy 30 évig maradt életben s tisztelette azokat hívével együtt.

Hadrián császár, a II. század első felében, hogy e szent helyek emléke feledtesse, földdel és törmelékkel takarta be, a Jézus sirja helyére *Vénusz* szobrát állíttatá s a fajtalanság e bálványának ugyanott templomot építtetett. Ámde a szenthelyek ez istentelen meggyalázásával éppen ellenkezőjél érte el annak, amire törekedett: nem akarva is hozzájárult a keresztények két legszentebb helyének biztos megőrzéséhez.

Midőn ugyanis *Nagy Konstantin* császár a IV. század elején keresztény nyé lett, az Üdvözítő halálának és sirjának helyét ismét felakarta magasztalni. A császár édes anyja, a már nyolczvan éves buzgó *Ilona*, személyesen ment Jerusalembé, hogy a pogányság által megszenségtelenített *Golgotát* és a *szensirt* meglisztítsa. Fáradozását a legfényesebb siker koronázta: mert midőn *Makárius* akkori jeruzsalemi püs-

pök segélyével a romokat és törmelékeket elhányatta, rábukkant a sziklára, melyben Krisztusnak sirüree egész épen volt látható, sőt midőn a szentkereszt után kutatott, egy cisternában három keresztet, szegeket és a Jézus keresztfeliratát is megtalálta. De mert nem tudták melyik a három közül az Üdvözítő keresztje, egy súlyos betegszszonyt érintettek azokhoz és a császárnő és a nagy sokaság jelenlétében az igazi szent-kereszt érintésére a beteg legott meggyógyult.

Ezek után *Ilona* császárnő, kinek neve sok keresztény emlékhöz fűződik Palesztinában, a *szenísir* a *Golgota* és a *szent-kereszt* fellelálása helyére nagy-szerű *bazilikát* építtetett, mely a törökök pusztító uralmaig központja volt a szentföldi *keresztény kultusznak*. — A perzsák, arabok és törökök uralmát megdöntvén a *keresztes hadjáratok*, a

lerombolt Bazilika ismét felépült. Tűz által is megrongált eme drága emlékünket legutóbb *III. Napoleon* és *II. Sándor orosz cár* három millió frank költséggel, méltó diszszel helyreállították.

Krisztus urunk halálának és sirjának helye lehál kétségtelenül egészen hiteles. Hisz nem is képzelhető, hogy a keresztények ez anynyira szent és drága ereklyéinek igazi fekvése valaha fedésbe ment volna. A rendkívüli tisztelet, melyet kezdettől fogva tanúsítottak irántuk, oly hiven megőrizte azokat, a hagyomány oly szakadatlanul tanúskodik valódiságuk mellett, hogy nincs az ókori történelemnek emlékezetes helye, melynek valódisága ily kétségtelenül bizonyos volna.

De lépünk be már, szives olvasóim, a kereszténység e legszentebb templomába!

Ha kívülről nézi az ember e kettős

nagy kupolás építményt, ódonszerűségével szomorú benyomást tesz a szemlélőre. Az is hátrányára van, hogy csaknem minden oldalról körül van építve szegényes, roskatag házakkal. Ha pedig belsejét csak felületesen tekintjük meg, földalatti, földszinti és emeleti szentélyekből álló rendezetlen *labirintnek* tűnik fel; ámde alaposabb megtekintés után, ha többször is meg-megnézzük az egészet, épen az ellenkezőről győződünk meg: A részek összhangját legföljebb egy-két újabbkori melléképítmény és változtatás zavarja meg némileg.

Hogy *kiterjedéséről* fogalmat nyújtsak, ide jegyzem méreteit: A kereszt-hajó belső szélessége 45 méter, külső szélessége pedig, ha a déli oldalán álló harangtornyot és éjszakon a *megjelenés-kápolnát* is hozzá vesszük, 81 méter. Földfeletti belső hossza 80 méter, de beleszámítva a földalatti keleti végén

levő keresztfeltalálási kápolnát, 105 méter. A nagy kupola belső átmérője 23 méter, magassága 50 méter.

A templom déli főkapuja előtt jó nagy négyszögletes kikövezett tér van. Olvasó-, érem-, kereszt-, képkereskedők árulják itt tárgyaikat, s mint minden vásáron és búcsún, itt is látunk kalácsot, cukrot és egyéb nyalánkságot, keleti szokás szerint, *ordítva kínál* szurtos *arabusokat*, és egyéb ide nem illő dolgokat. Önkénytelen is eszébe jut az embernek az *Üdvözítő korbáca*, melylyel kiűzte a templomból az árusokat és pénzváltókat.

Amint a főkapun a templom előcsarnokába lépünk, balra egy fülkében szégyen-szemre ezt kell látnunk, hogy 3—4 szál török katonából álló őrség heverész valami szurtos diványon s cigarettázva, nargilézva vagy kávé szűr-
csölgetve *ügyel a rendre — a keresztlé-*

nyek e szentélyében. A kávé és szent a szent sir őrei a ferenci szerzetesek kénytelenek nekik szolgálatni. E katonák a zarándokok ájlatoskodását nagy közönnyel nézik s szuronyaikhoz csak akkor nyúlnak, ha a rendet a fanatikus felekezetek — *rendesen a gör. n. e. pópák* — megzavarják.

A főkapuval szemben, néhány lépésnyire van *Megkenetés köve*, melyen *Arimateai József* és *Nikodémus* Krisztusnak a keresztről letett szent testét, a zsidók szokása szerint, megkenték és finom gyolcsba takarták. Innen, balra *impozáns rotundába* érünk, mely egymás fölött három páholyszerű karzattal bír, ennek éjszaki fele a katolikusoké, kiket keleten *latinoknak* neveznek, déli fele pedig görögöké és örményeké. A *rotunda 16 oszlopon* nyugszik a nagy kupola, s ez alatt van a gazdagon dekorált *szensirkápolna, mely a Megváltó*

sziklasirja fölé épült. Homlokzatán 12 függő lámpa ég, köröskörül pedig három sor függő-lámpa díszíti; bejárata előtt, amely kelet felől van, egy terasz-szerű emelkedés kerítésén hat óriási gyertyatartó áll. Ez a kápolna fedi a kereszténység legdrágább kincsét, a Jézus sirját, ide zarándokol a világ minden részéből a hívők nagy serege, itt hull térdre a magyar király, a német császár és az orosz cár épügy, mint tevének mi is a magyar zarándokok. Belépve e fehér márványnyal borított kis templomba, előbb az Angyal-kápolnának nevezett nagyobb részbe jutunk, melynek hossza 3 méter, szélessége egy és fél méter. Közepén egy kis állványon márványba foglalva van egy darab abból a kőből, mely Jézus sirját földte, s amelyet a feltámadáskor angyal hengerített el, azután reá ülve e szavakkal fogadta a kora hajnalban a sirhoz érkező ámuló

szszonyokat: „Ne féljete! A megfeszített názárethi Jézust keresitek? Föltámadott, nincs itt. Ime a hely, ahová tették őt.”

Az Angyal-kápolnából egy 1.33 méter magas és 60 cm. széles bejárón át, mélyen meghajolva vagy inkább térdre csúszva juthatunk a tulajdonképeni szentsir-kápolnába, mely Üdvözítőnk sirját rejtja magában. E kápolnácskának hossza és szélessége egyaránt két méter, magassága pedig két és fél méter, s mert ennek felét maga a Szentsir foglalja el, alig fér el benne két-három ember egyszer. Azért, ha egy pap misézik e szent helyen, s a hivek áldozni kívánnak ugyanott, egyenkint térdre-csúszva jelennek meg az Angyal-kápolnából és úgy juthatnak e ritka nagy áldáshoz és szerencséhez.

A szentsir a Golgothának azon helyétől, a hol a Megváltó keresztje állott,

42 m. s. e. közelség egészen megfelel a Szentírás adatainak (Ján. Ev. 19. 41.) miszerint a *Golgotha* tövében *Arimateai Józsefnek* kertje volt, abban egy új, sziklába vájt sírűreg, melyben még senki sem feküdt, s a zsidók ünnepe miatt Jézust e közel fekvő sirba temették. A kereszténység e legdrágább szentélyében 43 értékes lámpa függ éjjel-nappal megvilágítva. Maga a Szent-sír, melyben Jézus mintegy 36 órán át pihent, egy a sziklából kivájt teknőalakú mélyedés, mely azonban egy nyolc cm. vastag fehér, közepén ketté repesztett márványlappal van befödve. E márványlapra helyezik a zarándokok kegyeleti tárgyait, megáldás végett, s ez szolgál egyszersmind oltárul a miséző papoknak.

Émlítésre méltónak tartom, hogy 1555-ben alapjában megújítván a Szent-sír-kápolnát, egészen láthatóvá lett Üdvözítőnk sziklába vájt sirja. A sir felső

szére két angyal volt festve. Az egyik: »Surexit, non est hic.« (Föltámadt, nem itt) volt olvasható, a másik pedig ával e szavakra mutatott: »Videte locum, ubi positus erat.« (Lássátok a helyet, a hová tették őt.) Midőn a sírt záró bástrom-lapot fölemelték, a nyitott űregben Jézus keresztjének egy darabja feküdt drága keszkenőbe takar-

A fán irás volt, miből ezt lehetett megítélni. Helena Magni . . . , miből következtetni lehet, hogy Ilona Nagy Konstantin császár anyja építteté e kápolnát.

A szentsír kápolnája tulajdonképen katholikusoké, bár a görögök és ortodoxok is miséznek benne. A misék rendjét, melyek kora reggeltől végeznek a szent-síron, egy török fermán rendszabta meg. A szent-sír őrei, a ferienek, naponként két csendes- és énekesmisét végezhetnek itt; amit aztán, a jókatok, szívesen átengednek a zarándok-

papoknak. Így jutottunk mi is a szerencséhez, feláldozva éji nyugalom felét szívesen, csak hogy kora hajnalban ott lehessünk a drága szent helyen.

Én Rélay barátommal március 7-én osztoztam e kiváló szerencsében. Három órakor felkeltünk és Achmed hospiciun egyik kapusának kalauzolt mellett háromnegyed négykor a szent temploma bejáratánál vártuk a törököknek joga a templom kulcsait őrizni. Pont négy órakor érkezett meg a nagy ur, megkopogtatá a nagy ajtót, kinézett ennek egy oválalakú ablakja, ezen nyújtottak valami létrafélét, melyen a török felmászott az ajtózárához, megforgatta ebben az óriási kulcsot, melyen lent is egy másikat és megnyílt neki a menyország kapuja; hová azonban csak nagy küzdelemmel juthatánk mert legalább 200 gör. keleti zarándok sereg tódult kifelé a templomból, a

egész éjtel bentöltötték és hajnali két órakor már misét hallgattak. Végre mégis elment valánk a ferenciek sekrestyájában és igyekeztünk a szentsírhoz, miséinken felajánlani Annak, ki éretünkön áldozta fel a kereszten, meghala és temetteték s harmadnapon halottaiból esősegesen feltámadott.

A szentsír-templom mögött, egészen annak falához illesztve, van egy szépen kis deszka-hajlék: a *koptok kápolnája*. Ettől nyugatra, a szentsírtól alig néhány lépésnyire, lépcsőkön egy földalatti kápolnába jutunk, melybe *Arimateai József és Nikodemus* sirjai vannak.

A rotunda oszlopai és a templommal között több fülkét találunk, melyekben különféle ker. felekezetek, u. m. *maroniták, szinaiták, nesztoriánusok, jacobiták, abissziniak* stb. kápolnái vannak.

A szentsír-kápolnának bejáratával

szemközti esik a középső hajó, melyre támaszkodva van egy kis oltár, az 1808-ki tűzvész után a görögök *Stabat Mater-oltárka* azon a helyen, léstelenül restauráltak és körülfalazták a kereszt alatt álló fájdalmas anya. Ez most a gör. keletiek *katolikon* templomának színe, a szenvedését nézte s ahol nevezett temploma, melynek közepén keresztből levett szent testet, hét törpópák egy földgömbbel jelölik földi szívében, ölében tartotta. (A keresztút középpontját, óriási korongnak képzeli stációja.)

Az oszlopon túl látjuk mindjárt a szentsir-templomának másik részét, a *felmagasztalás-kápolnát*, azon a vezetes része a *Golgota-templom*, melyen, ahol a kereszt a megváltó szent a ma mintegy 5 m. magas és körülisével fel lett állítva s ahol a világ lazott kálváriadombon emelkedik. A templom előcsarnokától s a török őrszobájától az emberiségért. (Ez a keresztút XII. állomása.) Bizonyos tekintetben ez a *világ* a Golgota déli kápolnájába, mely *kereszt legszentebb pontja, az isteni szeretet reszegezés kápolnájának* hivatik, mely *imádandóbb titkának szentélye*. Keleti Kálvária hegyének azon pontján építve, a templom asztalkája alatt ahol Jézust ruháitól megfosztván, a keresztre szegelték. (Ez a keresztút X. állomása). Oldalfalai vörös márvánnyal vannak burkolva. E különben a templommal jobbra és balra, de kissé hátramályos szentélyt, mely a latinoké, ez

felé, egy-egy *fekele kő* jelzi a két lat keresztlénekek üregét. A Jézus és a bal lat keresztlénekek helye között egy 15 c széles s a Golgota tövéig hatoló *hullamos hasadás* látható, mely a hagyomány szerint Jézus halálakor keletkezett (Mát. ev. 27., 51.) Rendesen egy hosszú, keskeny lag és ezalatt ezüst rács takar, melyet félre kell tolni, ha az ember látni akarja e sziklarepedést. Minthogy e repedés a kőzet ereit keresztezi, megszabad gondolkozó tudósok is elismerik, hogy földrengés nem idézhet elő ilyen természetű repedést s az csak csudálatosan jöhetett létre. Ezt a sötétes szelvényt, mely egészen a gör. keletiek hatálya alatt áll, éjjel-nappal számos lámpa világítja meg. Míg a templom más részeiben a görögök és örmények trécselése nem ritkán megbotránkoztat, itt e kápolnában mély csend uralkodik, melybe szent borzalommal, halk sóhajok

és fohászokkal lép be a zarándok s bejutott, a megdöbbenés némává válik, önkénytelenül térdre vonul és mély szusszal s bűnbánó lélekkel csúszik oda a sziklaüreghez, hogy azt megcsóolja s imádja az itt érte szeretetből meghalt Üdvözítőjét. Így tettünk mi is. A Golgotáról lejövén, ezalatt és pe-
 g a keresztreszegezés kápolnája alatti regben van a *Melchizedek-kápolna*, mert *Sálem* (Jerusalem) e királya állilag itt temetettet el. A keresztfelmasztalás kápolnája alatt is van egy reg, az *Ádám-kápolna*, menyezelen egészen jól kivehető a csodálatos szikla hasadás. Régi jámbor hagyomány szerint Noé, Ádám ősapánk koponyáját magával vitte a bárkába, a vizözön után pedig Sém itt temette el a Golgota tövében, s Üdvözítőnknek a keresztről lecsurgó szent vére az említett repedésen át az első ember koponyáját is

érinté. Talán erre vezethető vissza az a szokás, hogy a művészet a feszület tövéhez koponyát rajzol, gyakran pedig kígyót is, mely összüleinkent bűnre csábító Sátánnak volt eszköze. Ha nincs is történelmi alapja e legendának, mégis elmésen és találóan jelképezi az emberi nem megváltását Krisztus által.

Az Adám-kápolna előtt kőpadok jelzik *Boullióni Gottfried* és testvére, *Balduin*, keresztes vezérek sírhelyeit. Az Adám-kápolnától jobbra a *Kígúnyolás-kápolnához* érünk, melyben egy kődarab őriztetik abból, amelyen Jézus Pilátus előtt ült, midőn bőviskoszorúkat vertek a fejére. Innen kissé jobbra 28 lépcső vezet le a három hajóval bíró *szent Ilona-templomba*, ebből ismét 13 lépcső vezet egy sötét, nyirkos üregbe, ahol Ilona császárné a három keresztest felfalálta, azért *keresztfelfalálás-kápolná*-nak hívatik. A szerencsétlen *Miksa*,

mexikói császár, még mint főherceg, keleti zarándokúljá emlékeül 1857-ben márványoltárt és éreszobrot ajándékozott e szentélynek. A szobor szent Ilonát ábrázolja.

Itt — a *Golgota* legmélyebb szenthelyén szórtam szét azt a földet, amit magammal vittem Jerusalembé, hogy az ott vegyüljön el a Jézus vérével áztatott sziklás talajjal és cserébe hoztam ugyanazon üvegedényben a szentföld különböző helyein felszedegedett porból, amiből már eddig is sokan kértek, kaptak egy-egy csipetnyit, drága emlékül.

Sokat-sokat mondhatnék még a *Szentsír* és *Golgota* két kupolás templomról, mert a *Golgota* hegyének alig van talpalatnyi része, amelyhez a nagy katasztrófa valamely jelenete nem fűződne; de hosszú lenne ezeket egyenként kibeszélni, azért csak felemlitem még a *Ruhafelosztás-kápolnát*, ahol Jézust ru-

hátlól megfosztották, mielőtt a fára szegeztek; a *Longinusz-kápolnán* azon katonára nevezik, aki lándzsával átszúrta Jézus szívét, melyből — a biztos halál jeléül — vér és víz folyt, melyből — a hagyomány szerint — egy csepp Longinusz vakszemére hullott, legott vissza nyerte szemvilágát és megtérve *buzgó híve lett Krisztusnak*. Egy fülkét *Krisztus-börtöennek* neveznek, mert állítólag ott kellett várakoznia, míg a keresztfeszítés nagy munkájához előkészültek. Majd a *Boldogságos szűz hét boltivéhez* jutunk, melynek végén már a szentsír közelében van *szent Magdolna-oltára*, ott, ahol a feltámadt Krisztus megjelent a bűnbánó asszonynak. Ezzel szemben van a franciskánusok, a *szentsír őreinek karzata*, hatalmas orgonával, amely egyedüli az egész nagy templomban. Ismét jobbra a *Ferenciek sekrestyéjébe* jutunk, ahol drága ereklyeként őrzik

B. Gottfrid mellkeresztjét, diszkardját és sarkantyuit. E karddal avatják fel a szentsír lovagjait. E jog a *jeruzsalmi patriarchát* illeti, mint a rend nagymesterét. A mostani patriarchát *Piavi Lajosnak* hívják, szép magas, szikár öreg ember, akinél tisztelegtünk, s ő nemcsak kegyesen fogadott, de keleti szokás szerint, jó itallal is megkinált. E méltóságot a pápa rendszeren egy ferenc-rendi szerzetesnek adja.

A sekrestye szomszédságában, az északi oldalon van a *Mária-templom* vagy *Megjelenés-kápolna*, melyhez néhány félkör alakú lépcső vezet föl. Főoltára azon a helyen van, ahol a feltámadt Jézus édes anyjának megjelent. *Ilt őrzik az oltári szentséget*. A főoltár epistolaoldalán levő mellékoltár fölött, egy elzárt fülkében őriznek egy darabot abból az oszlopból, melyhez Jézus ostromoztatása alatt kötve volt. Ezt az

oltáron fekvő pálcával lehet érinteni. Az evangélium oldalán álló mellékoltár fölött a *szenikeresztnek egy részecskéjét őrzik*. E kápolnában minden szentsír őrei a délutáni keresztelési szertartás gyertyával kezükben. A szentsír őreink egy ily ájtatosságban, melynek során előbb a *Via dolorosa*-ra járunk. A jó páterek azzal jutalmaznak, hogy megőrködésunkat, hogy kivétel nélkül az említett *oszlomási oszlop* mellett így közvetlen láthattuk, érintettük és megcsókoztuk.

Közvetlen a *Megjelentés*-szertartás mellett van a szentsír őreinek a *franciskánus barátoknak kis zárdája*, mely inkább sötét, nyirkos börtönhöz hasonlít. Állandóan tíz-tizenkét barát lakik e komor melléképületben s őrzik a szent helyeket, nehogy azokat a görögök és örmények cselszövése végkép eltulajdonítsa a katolikusoktól. Negyedévenként váltogatnak

föl mások által e rendkívül terhes szolgálásban. Az ételt a ferenciek nagy zárdájából kapják, mely egy nyíláson adatik be nekik. A Szentsír ez őrei nemcsak miséznek a templomban, hanem naponként, mint fentebb említém, délután 4—5 óra közt ünnepélyes körmenetet tartanak a *templom főbb szentélyeihez*.

A ferencieket maga az alapító, *aszisi szent Ferenc* telepítette Jerusalembé 1219-ben, azon alkalommal, midőn néhány társával *Egyiptomba és Palesztínába* ment vala, hogy a szent evangéliomot a pogányok közt hirdesse. Első zárdájuk *Akkóban* (Ptolemais) volt, majd néhány évre Jerusalemben *zarándokházat* alapítottak s lassankint átvették az egész szentföld keresztény szentélyeinek őrizetét. S hogy mennyi önfeláldozással teljesítik ez önként vállalt nagy föladatot, kitűnik abból, hogy a mohamedánoktól a századok folyamán szenved-

dett sok kegyetlenség s a pusztító *keleti* betegségek dacára (eddigelé több, mint 400 taguk veszett el részint vértanúhalál, részint pestis által) nemcsak nem hagyták ott a szent helyeket, hanem hűségesen védik tovább most már inkább a *szakadár keresztény felekezetek* ellen, akik a hatalmaskodás minden eszközével törnek a jó barátok ellen, sokszor még életüket is veszélyeztetve. Majdnem egész keleten ők végzik a lelkipásztorkodás teendőit, nevelik, tanítják az ifjúságot s ápolják a betegeket, elfogadják és megvendégeslik az idegenekből jövő zarándokokat. Jerusalemi főházuk a *Megváltóról* (S. Salvátor) nevezett várszerű zárda, mely a szentsír-templomtól észak-nyugatra s ennek közvetlen közelében van. — Itt lakik a *szentsír főőre* (Custos), akit a pápa nevez ki. Ő osztogatja a szentföldi zarándokoknak az *érdemke-*

resztet, melyet mi is kaptunk mindnyájan, a S. Salvátor templomban megfelelő szép ünnepségek között. A *kusztosz* lelkes latin beszédet intézvén hozzánk az oltártól, egyenkint mellünkre tűzte az ezüst-, illetve bronzkereszteket, melyek mindkét oldalán a Jézus *életét* és *kín-szenvedéseit* ábrázoló domborképek láthatók e körirással: »*Signum Sacri Itineris Hierozol.*« Másik oldalon: »*Christi Amor Crucifixi Traxinos.*« Magyarul: *Jerusalemi Zarándokút Jelvénye.*«

»*A felfeszített Krisztus szeretete vonzott ide minket.*«

Megcsókolva tehát még egyszer a világ Megváltójának szenvedése, kereszt-halála és dicsőséges feltámadása színhelyeit, lépünk ki e szentély küszöbén s a *Via dolorosán* végig haladva, gondolkozunk a fölött: mennyire ráillik ezen útra most is az e'nevezés: *fájdalmas út, a kereszt-útja!* Keskeny, görbe és

piszkos utcákon, vagy inkább sikátorokon keresztül egy török bazárba jutunk, melybe a nap be nem süt, friss levegő be nem hat, mert jobbra boltozott és oly szűk, hogy a szembemenők minduntalan összeütköznek. Ahol szamár és tevehátán hordják minduntalan az élelmi szereket, birkákat, kecskéket, élve vagy már megnyúzva, a véres bőrökkel piszkolva az arra járókat. E bazárok, jobbra-balra kőbevéjt sütő-főző és árúshelyek, iparosok műhelyei, evő-ivó kurta korcsmák, melyekben a török buta egykedvűséggel élvezi a jelent, keresztbetett lábain ülve, cigarettázik, csibukhoz és bámúl a homályba, mely itt-ott nappal oly sűrű, hogy tapogatózva, egymást keresve és támogatva juthatunk ki csak belőle. Nagy hasznát vettem itt hosszú zarándokbotomnak, melyet mindjárt első alkalommal vettem egyik bazárban. Hogy milyen keleti szag és bűz tölti be

e zugokat, azt itt nálunk el se tudjuk képzelni, mert az állatok hulladékai felváltva tapostatnak széjjel az arabusok és törökökkel oly egykedvűen, mintha ez másként nem lehetne, nem is illenék. Ezt az utat bejártam ötször vagy hat-szor és jóízlésem felháborodását, szemem és orrom megbotránkozását csak azszal tudtam fékezni és lelkemet megnyugtanni, hogy *ez úton vitte végig vállain Jézus a súlyos keresztet, melyen meg is halt az emberiség váltságáért.* Elgondoltam, ha nekünk zarándokoknak oly nehéz elviselni a *Via dolorosa* renyeségeit, mily iszonyú lehetett az édes Jézus kinszenvedése, amidőn e sikátorokon végig, vállain a nehéz kereszttel, súfoltatva, sőt korbácsokkal verelve, véres verejtéket hullatva hurcoltatott Pontius Pilátus palotájától a Golgota elejéig!! És ő mindezt némán tűrte, sőt imádkozott azokért, kik bántalmaz-

ták őt ártatlanul. Méltán felkiálthatott zsoltáros szavaival: »Ember, nézz ide, ha van-e fájdalom, hasonló az én fájdalomomhoz?!«

A keresztút, a szentsirtemplomát, melyben találjuk a négy utolsó Stáció visszafelé számítva, a Sion-hegyén, egy török kaszárnya udvarán végződik. Itt állott Pilátus, római kormányzó ítélőszéke, amelyen ülve, kimondá az ártatlan Jézus halálos ítéletét. Ez az első stáció, azután ugyanazon kaszárnya egy feljáró perőjénél látható a II. stáció, a III-ik kissé távolabb, közvetlen osztrák-magyar zarándokház mellett van jelezve. Azért mi valahányszor a szentsirtemplomba mentünk, a *Via dolorosa* haladtunk a III-ik stációtól végig, tudniillik a XIV-ik stációig. Az egyes megállóhelyek leginkább csak az utak falán vannak jelezve így: Stáció IV., V., VI. stb.

A *Via dolorosa* kezdetén, a szentsirtemplom kapu s az Ómár-mecset közelében van a Szent Anna-temploma. E nevezetes templom azon a helyen épült, hol a hagyomány szerint, a boldogságos Szűz Mária született, növekedék, míg a templom szüzeinek sorába fölvétték.

Az első templomot itt Eudoxia, II. Theodorus császár neje építteté az V. században. A keresztések bazilikává emelték s melléje női zárdát építettek. Amde Szaládin szultán 1102-ben megsemmisítette s illetve török iskolává változtatta át. A múlt század közepén e drága szenthely ismét a keresztények birtokába került. — Abdül Medzsíd szultán 1856-ban III. Napoleonnak ajándékozta, aki román izlésben szépen restauráltatta s átengedé az Algiri Missió-Kongregációnak, mire Lavigerie bibornok 1876-ban ide küldé az afrikai fehérpapokat, kik itt nemcsak miséznek, ha-

nem Szemináriumukban görög katólikus papokat nevelnek.

E templom nagyságra mindjárt szentsír-templom után következik Jerusalemben (20 méter széles és 30 méter hosszú). Három hajóra oszlik s egy kereszthajóval is bir. A déli oldalhajóból husz lépcső vezet le a természetes sziklaüregbe, hol egy oltár jelzi Mária születése-helyét. Kiváló nevezetessége templomnak a *Betezda-tó*, melyről János evangelista V. fejezetében van szó, s ahol Jézus a 38 év óta betege inaszakadtát csodálatosan meggyógyította. Ez az evang. részlet a tó fölött tizenketten nyelven van kifüggesztve s ezek között magyarul is. A tó mintegy 40 méter széles, hossza még nem állapítható meg, mert további ásatások szükségesek forog fenn. amire néhány szomszédos ház kisajátítása lenne szükséges. — Vize egészen tiszta és hideg

és így ez megbecsülhetlen kincs Jerusalemben.

Ugyancsak Sion-hegyén találjuk *Id. Szent Jakab apostol templomát*, mely az ő lefejeztetésének helyén épült, a XIII. században. Három hajóval és egy kis kupolával bir. Egy mellék kápolnájában mutatják, elefántcsonttal mozaikszerűen kirakott színhelyét az apostol vértanúságának. Egy szomszédos fülkében van *Szent Makáriusnak*, Jerusalemi püspökének sirja. A templom ereklyéi között látható ifj. szent Jakab apostol trónszéke is három kődarab, melyek egyike *Sion*-nak, másika *Táborhegyéről*, harmadika pedig *Jordán partjáról* való. E templom 1872. óta egészen az örmények hatalmában van. Egy óriási kolostor is van mellette, mely 4000 zarándokot képes befogadni. Benne lakik az örmény patriarcha s öt püspök.

A *Sion-hegy* nyugati részén találtuk

a keresztények temetőjét, hová az ott elhunyt zarándokokat is temelik. Láttunk néhány friss sirhantot, melyek jámbor zarándokok tetemeit födik, virágokkal ékesítve, melyek Sion-hegyén termettek. Szinte megkiváncsultam — köztük megpihenni, a feltámadás nagy napjáig. — Letérdepeltünk itt mindannyian és buzgón imádkoztuk: »*Requiescant in pace!*«

A temetőtől keletre, a Sion-kaputól mintegy 50 méternyire találtuk a székádár örmények zárdáját, melynek udvarán áll azok *Szalvátor-temploma*, melyben az eredeti épület-részek még szerencsésen maradtak. Ez épület Kaifa zsidó főpap palotája helyén áll, hol a zsidó tanácsa Jézust halálra ítélte. A templom főoltárában van az a félköralaku nagyobbraködarab (1½ m. hosszú,) mely állítólag Üdvözítőnk sirját födé. Epistola oldalán egy kis fülkébe vezettek, melyet Jézus

börtönének hívják, ahol az Üdvözítő zárva volt Péntek hajnalig, mielőtt Pontius Pilátus elé vezették. — Az udvaron, a templom nyugati felén, egy oszlop áll, tetején kőből faragott kakassal, jelezvén a helyet, ahol Péter apostol a tűznél sütkérező szolgák közé keveredve, ezek faggatására isteni Mesterét háromszor megtagadta, mielőtt a kakas szólott. Ugyanitt oszloppal van megjelölve a hely, ahol az ellenséges indulatú zsidók megkísérelték *Szűz Mária temelési menetét*, hogy az apostolok kezeiből kiragadják és meggyalázzák, mely gonosz szándékukat azonban az Isten csodálatosan megakadályozta.

Idé közel van már a kereszténység *Sionhegyi szentélye, a Cönákulum*, vagyis: az utolsó vacsora terme. Ahol az édes Jézus végtelen alázatosságában tanítványainak lábait megmosta, ahol az oltári szentséget szerzé, a szentmisét alapító

és az ujszövetségi papságot szervezés
 ahol feltámadása napján este tanítványai-
 nak, zárt ajtók mellett megjelenvén
 megmutatá nekik sebhelyeit és nyolc
 nap múlva ismét, megfedvén Tamást
 hogy kételkedett az ő feltámadásában s
 csak akkor hitte el, mikor ujjait olda-
 lának sebébe bocsájtá; ahol mennybe-
 menetele előtt egybegyűjtvén tanítvá-
 nyait, utolsó oktatásban részesíté őket
 ahol a Szentlélek rájuk szállt Pünköső
 napján tüzesnyelvek alakjában és meg-
 alakult a ker. anyaszentegyház; ahol
 Péter első beszédét tartá, oly hatással
 hogy legott háromezeren keresztkedtek
 meg a szentháromság nevében. Innen
 kormányozá ifj. Jakab apostol, Jerusale-
 m első püspöke a jerusalemi egyházközön-
 séget; itt osztották fel az apostolok ma-
 gok között a világot, hogy annak kü-
 lönböző részeiben az evangéliomot hir-
 dessék. E ház közelében lakott és halt

meg a boldogságos Szűz Mária, Jézus
 édes anyja, János apostol és evangelista
 hajékában. Ezt a házhelyet 1898. őszén
 Abdul Hamid török szultán (a cönáká-
 lum helyet, melyről a törökök semmi-
 áron nem akarnak lemondani) Vilmos
 német császárnak ajándékozá, ő pedig
 ezen szentföldi zarándokutjának emlé-
 kére a német katolikusoknak adomá-
 nyozta azt és mi már láttuk az itt epi-
 tendő fényes templomnak alapmunká-
 latát.

A *Cönákulum*, melyet maga az Úr
 Jézus avatott fel a keresztény egyház
 első templomává, egyik legbecsebb em-
 léke az ujszövetségnek s a keresztények
 mindig a legnagyobb kegyelettel visel-
 tettek iránta s azt már a II. század elején
 templommá emelték. E templom azonban,
 mely a régi iratokban a *Szentlélek-Sion-
 hegyi temploma*, az *Utolsó vacsora-tem-
 ploma*, vagy az *Apostolok-temploma* neve

alatt szerepel, később elpusztult. Az idők folyamán több templom emelkedett itt egymás után. A XIV. században a ferenciek birtokába került, kik egy csúcsíves templomot és zárdát építettek ide, melyet két századon át laktak. Ámde a törökök lassankint kiszorították őket innen is s az elfoglalt templomot *Dávid próféta mecsetjévé*; (arabul *Nebi Daud*) alakították át, mert azt hitték és hiszik ma is, hogy itt van a náluk is nagy tiszteletben álló *Dávid király sirja*. Ekkor vonultak a ferenciek a városba, a *Salvátor-kolostorba*, ahol a szentsír őrei laknak, akiknek feje ma is viseli a *Sion-hegy guardiánja* címet.

Ma tehát a Cönákulum helyén egy több kupolás *mecset áll* több melléképülettel s az egész fölött karcsú *Mina-rél* emelkedik a magasba. A mecset felső részében van egy csúcsíves nagyobb terem, melynek hossza 18,

szélessége 10 s magassága pedig 6 méter; két oszlop mintegy két hajóra osztja. Ez a terem, mely most üresen áll, s melyet semmi dísz nem ékit, ez van azon a helyen, ahol édes Üdvöztőlünk szenvedése előestéjén, Nagy-Csütörtökön, a *husvéti báránnyt elkölté, az utolsó vacsorát tartá, ahol isteni ajkáról először lebbentek el a titokteljes igék: »Ez az én testem«, »Ez az én vérem«, »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre,* amelyek azóta immár XIX. századon át millió és milliószor ismételve, minden áldott nap magát az Urat hozzák le az égből oltárainkra s onnan szíveinkbe az idők végeig. Mily érzelem tölté be e szent helyen lelkemet, azt leírni képtelen vagyok. Az a tudat, hogy én ott vagyok ahol Jézus, határtalan szeretetének örök zálogát, a legméltóságosabb Oltáriszentséget hagyá mindazoknak, kik benne hisznek, ez kimondhatlan boldoggá tett

engem és mindnyájunkat, kik akkor ott együtt valánk.

Néhány év óta a mohamedánok megengedik a ferencieknek legényeknek azt, hogy Nagy-csütörtökön itt végrehadják a lábmosás szertartását, a misézést azonban szigorúan tiltják. Ez utóbbit csak igen ritkán, például egy katholikai fejedelem látogatása alkalmával s akkor is nagy pénzösszeg lefizetése fejében (*baksis!*) engedték meg. E terem keleti oldalán néhány lépcső fel- s aztán levezet a mecset alsó részébe, *Dávid király állítólagos sírjához*. — E sírt azonban közelebbről sem kereszténynek, sem zsidónak nem szabad megtekintenie.

Sionhegyének délkeleti lejtőjén van egy *barlang*, melyet *Callicantus* (kakasszó) néven mutogatnak, régi kápolna romjaival. Itt siratta meg bűnét, az isteni Mesternek gyáva megtagadását,

Péter, miután Kaifás főpap udvarából ellávozott.

Sionhegyén van még a Sion nővérek *»Ecce Homo«* temploma, zárdája és leány-árvaháza, átellenben azon török kaszarnyának, amelynek udvarán a *Mia dolma* sa kezdődik. A Sion nővérel hivatalos imájuk által kiengesztelni azt a bűnt, melyet a zsidó nép isteni Megváltója ellen elkövetett és könyörögni e nép megtéréseért, aztán a reájok bízott zsidó vagy más árva leánykák nevelése által az Isten országát terjeszteni. Szép kis templomuk azon ősi falra támaszkodik, mely a hajdani *Antónia-várnak* azon része volt, melyre Pilátus a megostorozott és tövissel koronázott Jézust kivezetteté, hogy látván a nép, az ártottanúl szenvedőt, szívében meginduljon és ne kívánja az Igaznak halálát így szolván a dühöngő tömeghez: *»Ecce homo = Ime az ember.«* E

templomot *Ratisbome Alfons P.*, aki zsidóból lett jezsuitává és hittérítővé, építteté 1857-ben saját költségén. A kedves apácák szép énekeket zengtek jelenlétünkben. Majd olvasókat és egyéb kegyeleti tárgyakat vásároltunk nállok.

VI.

KIRÁNDULÁS AZ OLAJFÁK HEGYÉRE.

Aki Jerusalemben szerencsés néhány napot eltölteni, az el nem mulaszthatja az *olajfák hegyének közelebbi megtekintését*. Mi is egy félnapon át járdogáltunk e szent hegyen, melynek talán nincs egy talpalatnyi részecskéje, amelyet az Úr Jézus lábai nem érintettek volna. Ide szeretett Ő elvonulni, kivált éjszakára pihenni és imádkozni; ide ment át a városból azon nevezetes éjszakára is, mikor egy a tizenkettő közül elárulta és ellenségeinek kezébe adta, amikor tanítványait a Getszemáni

kert kapujánál hagyva, hármat közülök kik tanúi valának az ő dicsőségének, szentszine változásakor *Táborhegyén* beljebb vivén s meghagyván nekik, hogy vigyázzanak és imádkozzanak, nehogy kísértetbe essenek, *Ő maga egyedül* mintegy kőhajításnyira elvonult, leborúlva imádkozott, mondván: »*Atyám, ha lehetséges, muld el tőlem e pohár, mindazáltal ne az én, hanem a te akaratod legyen meg!*» Ez a hely ott van mindjárt a Getszemánikert mellett: közel azon templomhoz, amely a *Szűz Mária* sírját fedi. Egy sziklaüreg volt ez s most is meg van természetes arányában, felül kapván világosságot; benne oltár van elhelyezve azon ponton, ahol Jézus vért verejtékezve imádkozott. Itt látható az a *fakereszt*, melyet egy hazánkfiagyalog vitt, saját vállain Megváltásunk színhelyére, miről bizonyosságot tesz a rávésett következő felírás: »*Az Isten*

dicsőségére, Jézus Krisztus szerelétéért
1870. évi Magyarországból, Bajai
1870. évi Magyarországból, Bajai
1870. évi Magyarországból, Bajai
1870. évi Magyarországból, Bajai

Ezek a szenthelyek a feljáró út oldalán vannak, mindjárt az Olajfák kertjének tövében. Az út másik oldalán állnak a Getszemáni kertek. Eme nevezetű kert ottan nyerte a nevét, hogy Krisztus idejében olajsajtó volt e nevezetű, az olajfák bogycóinak kipréselésére; az olajsajtó neve pedig Üd-
 öztőlnek *Aram-nyelvén = Getsemanc.*
 Abban az időben a kert sokkal nagyobb volt. Ma 52 méter hosszú és 10 méter széles az a fallal kerített téreg, mely a ferenciek tulajdona. Nyolc sárga olajfa, örökzöld ciprusok, néhány bokor és jól gondozott virágágyak vannak benne. Valóságos kis paradiszom a kert a kopár zord vidéken. Az olajfák 5—6 méter kerületű vasta-

gok s megerősíteni látszanak a hagyományos fellelvét, hogy e fák még a Üdvözítő korából valóknak gyökérhálása. A kert falának belső oldalán köröskörül Urunk kinszenvedését ábrázoló 14 domborművű Stációkép van elhelyezve. A kertet őrző szerzeletstől az ősi olajfákról emlékül néhány levelet kapván, mélyen meghatva mentünk tovább az olajfák hegyére.

A mai kerten kívül, ennek ajtó mellett mutatják azt a helyet, ahol Péter, Jakab és János, a három kiválasztott apostol aludtak, amíg Jézus imádkozott. Néhány lépéssel odébb azt a szomorú emlékü helyet, ahol Judás csókkal árul el Mesterét.

A Getszemáni kertenél az Olajfák hegyére vezető út háromfelé ágazik, ormára jó negyedóra alatt lehet felkapaszkodni. Mi egyenesen a *Miatyánk* (Páter Noster) templomba mentünk

mely azon a helyen épült, hol a Jézus a Miatyánkra tanította apostolait. Oh mily édes volt e templomban leborúlva imádkozni, elimádkozni az *Ur imádságát*, melyet ő maga mondott el először, mondván: Ezután így imádkozzatok: *„Miatyánk ki vagy a menyekben“* stb.

A templom mellé épített francia *Karmelita apácázárda* oszlopcsarnokában az *Urimádsága* 33 nyelven van köbevésve. Az első kőtáblán *aramúl*, vagyis azon nyelven olvasható a *Miatyánk*, melyet az Úr Jézus beszélt; ezután *héber*, vagyis az Ószövetség nyelve, majd a harmadik helyen a *görög* az Újszövetség szentkönyveinek nyelve következik; negyedik a *latin*, aztán *arab*, *szír*, *örmény*, *perzsa*, *kinai*, *kopt*, *orosz*, *francia*, *angol*, *olasz*, *spanyol*, *német* stb. Végtelen örömünkre ott találtuk a *Miatyánkot* a *mi anyanyelvünkön* is. Érdekes volt látni, mint

amelyen a világ Üdvözítője utolszor
 osztottak csoportokra nemzetiségük szerinti a földön; ahonnan, megáldva meg-
 ront a zarándokok, mindenik a saját egy-egy hűséges tanítványait és elküld-
 nyelvén imádkozván el hangosan a legyven őket az egész világra hirdetni az
 szebb imádságot. A *Miatyánk-templom*-Evangeliomot, saját erejéből felemel-
 udvarának egy földalatti kis kápolnájkedél az égbe. A török hatalom, tud-
Hístekegy (Credo)-kápolnának hivallván mily kincsnek van birtokában,
 mert a hagyomány szerint e barlangba féltékenyen őrizi azt és *baksisért* engedi
 szerkesztették az apostolok a *Hístekegy* oda a zarándokokat. Ki ne adna main-
 a rólok nevezett *Apostoli hitvallás* lenni, amivel csak rendelkezik, hogy
 mielőtt elszéledtek volna Jerusalemből odajuthasson, ahol most is láthatni.
 -- A templom előtt terül el a *Kraf* elérni a *Ur Jézus lábnyomait*, me-
Tír nevű kis arabfalu.

Az *Miafákhegyének középső ormán* világ csodálatára. E lábnyomból követ-
 találtuk a hegy legnevezetesebb pontjakezelve, az édes Üdvözítő arccal Euró-
 ahol az *Ur Jézus* tanítványainak száfele fordúlva hagyta el a földgömböt,
 meláttára *felment a mennyekbe*. E dráma egész jelezve, hogy századokon át e
 emlék fölé már *Ilona* császárné építvilágrész fogja boldogítani lakóit, az
 bazilikát a IV. században. *Nagy Károly* evangéliom igazságaival, hogy az akkori
 császár pedig bencés kolostort épített egyvilág főhelye, *Róma* lesz a ke-
 mellette; a *kereszties világek* az *Agostol* eszlénység központja, ahol székelné fog
 rendieket telepíték oda. Most a *Moh* Péter, kire, mint *köszálra* építé *Anyá-*
medán mecselt földi ezt a sziklatömböt.

szentegyházát, úgy, hogy a pokol kapui sem vesznek azon erőt s neki adván a menyország kulcsait, a bűnök megbocsájtásának, vagy megtartásának hatalmát.

Kétségtelenül fájt a szívem, hogy ezt a szentélyt sem mondhatjuk a magunkénak s idegenekül tekintének bennünket, midőn oda bebocsájtottak. De vigasztalt a tudat, hogy *üdvösségünk nincs helyhez kötve, hanem a hit, remény és szeretet erényeinek, az önmegtartózkodás és tűrőszenvetés által izmosodó szárnyain bárhol is bizton felemelkedhetünk megdicsőült Jézusunkhoz, a boldogság égi honába.*

Érdekes tudni, hogy a Jézus jobb lábának nyomát a mohamedánok már régen letörték s azt, mint Mohamed lábanyomát az *Aksza-mecsetben* mutatják. Különben egyszer egy évben *Áldozó Csütörtökön*, meg van engedve

a franciskánusoknak, hogy ott miséz-hessenek.

Az Olajfák hegyének ormán meglepő s a maga nemében páratlan panoráma nyílik az ember szemei elé, kivált ha igénybe veszi a franciák magas, toronyalakú *meszsilátóját*, mely 80—100 méter magas és elég kényelmes feljáróval bír; de ezt mellőzve is, szabad szemmel láttuk a hegy keleti csúcsáról a Jordán völgyét, a Holt-tenger északi csücskét, a hol a Jordán belefolyik s ezeken túl Moáb és Köves-Arábia hegysegeit; még a Nebó hegyét is véltük látni, a melyről Mózes betekintett az Igéret-földre . . .

Az Olajfák hegyének mindkét lejtője csak gyéren van olajfákkal s itt-ott ciprussal és satnya bokrokkal benőve, s legtöbb helyen csaknem csupaszon áll kiégett kréta-mész-kő sziklája s kietlen, sivár az egész vidék, a mi leverően hat

az idegen szemlélőre, kivált mikor felintetünk Jemfalva fölött az emelkedő től végig jár a Via Dolorosa, a szőlőhegy fölött emelkedő kupolán megpillant. Lelkünk gyászba merül, s mintha valami titokzatos, sötét légkört látnánk a város fölött borongani, mintha valami isteni átok súlya nehezednék a próféta- és istengyilkos Jerusalembre . . .

A hegynek keleti lejtőjén, a Cetania felé vezető úton van az egykori Betlagé-major helye, a honnan küldte Jézus két tanítványát egy szamárral, melyen még senki sem ült, hogy azon tartva bevonulását Jerusalembé. E helyen 1875-ben igen érdekes emlékre találtak, egy, a talajjal összefüggő szikladarabot, melynek erősen sérült festményeiből és felírásából még ki lehet venni, hogy Urunk Jézus ünnepélyes bevonulására és Lázár feltámasztására vonatkoznak. Egy 1127-ből fennmaradt értesítés szerint erre a

sziklára lépett Jézus, midőn a szamárra ült. Most egy új kápolnát építenek ezen emlék fölé a ferenciek.

A hegy nyugati, vagyis Jemfalva felé eső lejtőjén van a *Domus us jerosa* (Az Ur siránkozó) hegye, melyen régen hasonló nevű templom állott; ma pedig török meeset jelzi a helyet, a hol az a felséges jelenet végbement, hogy a *Világ üdvöztetője megsiratja hazáját s ennek fényes múltú főhelyét, Jerusalemet, látván a város népének megáldakodottságát, zokogva sirt annak bekövetkező pusztulása fölött.*

Innen délre vannak az úgynevezett *prófétasírok*, hová a régi szent emberekkel temették s a hová később a keresztények is vágyakoztak temetkezni.

Leérvén az Olajfák hegyéről, bementünk a *Szűz Mária sírtemplomába*. A templom előtti térre néhány lépcső vezet le. A lapos tetejű templomnak igen

szép, góth-izlésű homlokzata van. Kicsiny ajtón és 48 széles lépcsőn jut az ember a földalatti szentélybe, mely egy 25 méter hosszú és 8 méter széles keresztet képez. Éjjel-nappal számtalan lámpa világítja meg a drága helyét az édes emlékezetnek. A boldogságos Szűz sirja, hová őt az apostolok temették, s a honnan harmadnapra angyalok vitték föl Szent fiához a magas menynyekbe, a templom keleti oldalán sziklába van vájva, de valamint a Jézus sirja, úgy ez is most szabadon áll egy kis négyszögletű kápolnában, mert a szikla köröskörül el van távolítva.

Márvány lap födi, mely itt is oltárul szolgál és gazdagon van diszítve. A lépcsőzet melletti fülkékben több siremlék, illetve oltár van, így *Szent Annáé* és *Szent Joákimé*, ezek átellenében pedig *Szent Józsefé* és az *agg Simeoné*. Fájdalom, nekünk katolikusoknak, hogy e

drága szentélyt 1759-ben a betolakodott görög nem egyesültek, elrabolták tőlünk s a ferencieket onnan kizavarták. Megengedték mégis, hogy tőlük váltott vékony viaszgyertyák világánál bejárjuk a szent helyet s a gyertya megmaradt részét elhoztuk magunkkal, hogy majdan halálunk óráján ismét meggyújtva kezünkbe adják szeretteink s ezen szent ereklje fényének útmutatása mellett megtalálja lelkünk az égbe vezető utat, a hol Szűz Anyánk Mária szüntelen esedez értünk, hogy szent Fia látására méltók lehessünk! . . .

Megjegyzem még itten, hogy az arabok a Jozafát völgyét, mely ott kezdődik a templomnál, szűz Mária sirjától *Vaddi Szitti Marjam* (*Mária aszszony völgye*) nevezik.

Este lett ránk, mire az Olajfák hegyén tartott búcsújárásunkat bevégeztük. Sietve mentünk tehát a Jozafát völgyén

keresztül a városba, honnan visszalekintve csak madártávlatból néztük meg *Jozafát király sirját* († Kr. e. 389.), miről az egész völgy nevét kapta, — *Absolon emléké*t, melyet ezen királyi atyja Dávid ellen fellázadt fiú állítólag maga emeltetett magának. Az arra járó-velő zsidók és törökök még ma-nap is köveket hajítanak feléje e szavak kíséretében: *Átok Absolonra és mindazon gyermekekre, kik szüleik ellen fellázadnak.*

Igy láttuk messziről, az esti homályban, *Jakab apostol* síremlékét is, a ki Jerusálem első püspöke volt s *Aánu* zsidó főpap által 62-ben megköveztetett. Közel van ehhez *Zakariás, Barakiás* fiának *sirja*, a kit a zsidók, kiket erősen korholt bűneik miatt, megöltek a templomban, az oltár mellett (Máté ev. 23. 25.). E négyszögű emlék piramisban végződik. Ezen túl látszik a *Botrányok hegye* (arabul: Dzsebel Bata el-Hava), az Olaj-

fák hegyének legdélibb orma ez, mely nevét onnan vette, hogy *Salamon* király öreg napjaiban elpártolván az igaz Istentől, kinek tiszteletére oly fényes templomot épített, a nép nagy *megbotránkoztatására*, pogány ágyasai kedvéért bálványtemplomokat épített ide.

A Mária-hegy keleti oldalán szakad a *Mária-forrás*, melyből a szent hagyomány szerint Szűz Mária meritett vizet. Némelyek szerint azonos ez a *Silva-* vagy *Gihonforrással*. Különös sajáttsága, hogy vize, kivált nyáron, napjában többször elapad. Ezt a babonás törökök akként magyarázzák, hogy a hegy belsejében sárkány lakozik, mely ha ébren van, megiszsa a forrás vizét. Ezért Sárkányforrásnak (Biket-Asbat) is hívják.

A Mária-forrást a sziklába vésett Siloa-csatorna öszszeköti a Siloa-forrással (Felső Siloa-tó). E csatornában 1880-ban egy *Ezekiás* király (Kr. e. 700. kö-

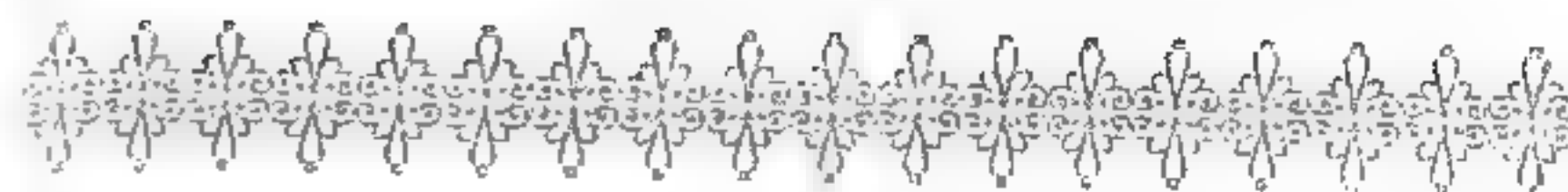
rül) idejéből való nevezetes *Ó-héber* kőfeliratot találtak, melyet valószínűleg akkori munkások véstek a sziklába. A Siloa-forrástól kissé lejjebb van a Siloa-tó. Itt mosdott meg Jézus parancsára a vakon született ifjú, mire csodálatosan azonnal meggyógyult. Közelében mutatnak egy *eperfát*, mely állítólag azon a helyen áll, a hol *Manasses* király *Izaiás* prófétát kettéfűrészellette (Kr.e.695 körül).

Ott, a hol a várost nyugatról és délről szegélyező Gihon, illetve Himnon völgye a Kidron völgyével egyesül, van a *Rógel* vagy *Nehemiás-kútja*, másként *Jób-kútja* (arabul: Csir-Ejjub). *Tűzkútjának* is nevezik, mert ebbe rejté *Jeremiás* próféta e templom szent tűzét, mielőtt a zsidók a babiloni fogságba elindultak s midőn ezt később *Nehemiás* fölkereste, csak iszapos vízre akadt, s midőn azzal az áldozatot leöntötte, az csodaszerűen újra kigyulladt.

A *Hinnom*- vagy *Ghinnom*-völgye (arabul: *Vadter-Rahabī*) legszűkebb helyén van a *Tofel* nevű hely, a hol a zsidók hajdan élő gyermekeket áldoztak *Moloch-bálványnak*. Az utódok, hogy megvetésüknek adjanak kifejezést eltévelyedett őseik ez istentelen ténye iránt, oda hordták a város szemeljét, melyet aztán időnként felgyújtottak. Így lett a *Gehenna-völgye* a pokolnak jelképe, melynek tüze soha ki nem alszik s benne a világ erkölcsi szemetje az el-kárhozottak örökké bűnhődnek.

E völgy tulsó oldalán emelkedik a *Gonosz tanács*-hegye (arabul: Dsebel Abu Tór), mely azért hivatik így, mert Kaifásnak itteni mezei lakásában tanácskoztak a zsidók faja Jézus elvesztése fölött. Lejtőin sok barlang tátong, melyek között említésre méltó az Apostolok-barlangja, a hol azok mesterök elfogatása és szenvedése alatt elrejtőztek.

Ott terül el az a szomorú emlékü *Halldánus* (vérméző) is, melyet a zsidó főtanács egy fűzekástól vásárolt az áruló Judás által visszaszabott 30 ezüst pénzen az idegenek temetése helyéül. Az itteni sírboltba még a keresztiesek idejében is temettek el idegeneket.

VII.

KIRÁNDULÁS BETLEHEMBE.

Jerusálemben három napon át járva-kelve, megnéztük, a mit lehetett. A tervbe vett kirándulásokból azonban le kellett mondanunk a Jerikói és Jordán melléki expeditióról, mert jelezve lett, hogy a *Singapore* hajó március 9-én Jaffába érkezik, nekünk tehát, ha a Nagyhétre haza kívánczunk, nem volt szabad lekésni a hajóról, összevontuk tehát a szentföldön tölteni szándékolt hét napot három és fél napra és az utolsó fél napot Betlehemnek szenteltük.

Betlehem . . . óh, te édes hangzású név! Van-e keresztény, a kinek szíve hevesebben nem dobogna, midőn a te nevedet hallja, a ki nem buzdulna a leggyöngédebb szeretetre az isteni kised Jézus iránt, a ki a te kebleden született? . . . Van-e, a kiben, te fe nem idéznéd az ártatlan gyermekkor legboldogabb emlékeit, örömeit, naiv ábrándjaival, reményeivel, ragyogó álmaival együtt? . . . A kiben nem ébresztenéd fel azokat a boldog téli napokat, mikor oly szívesen elnéztük meleg szoba ablakán keresztül a látogató hópihéket csöndes hullását, kavargását, oly szép takaróval vonták be a háztetőt, kertet, utcát s mindent, a merre csak a szem elláthatott; van-e, ha mindjárt őszebe vegyült is már haja, a kinek megjuttatnád eszébe a szép Karácsony titokzatos éjjelét, a zöldellő karácsonyi rezgőfényű gyertyáival, csillogó tark

barka ékeivel, s mindazzal, a mi csak ez ünnepen a gyermek szívét elragadja, elbűvöli? . . .

Óh, ki ne vágnék hát Betlehembe s ki ne menne a »*Kenyérházá*«-ba (ezt jelenti a város neve), a hol a világ Váltósága született, a hol a pásztorok angyali énekszót hallottak »*Glória in excelsis Deo!*« A hol a keleti bölcsek és királyok udvarlását fogadta a kised Jézus! . . .

Betlehem kedves, szent városkája délre fekszik Jerusálemtől, s oly közel hozzá, hogy gyalog is odaérhetni 2 óra alatt. Mi néhányan papok, hogy korán reggel misézhesünk azon oltárnál, mely a Megváltó születésének helyét jelzi, bár nagyon fáradtak valánk az napi erőltetett járkálásunk folytán, este kikocsiztunk Betlehembe. Sötét volt már, mikor a hegyen épült városon keresztül, megérkeztünk a jó franciskánus barátok

kolostorához és hosszas zörgetés után bejutottunk a már nyugvóra tért jó barátokhoz.

Egy jóságos képű szőke, szakállas fráter fogadott bennünket, és hamarosan meg is vendégtelt, hozván *jó kenyeret*, a minőt egész keleti utamban nem ettem sajtot és bort, abból az erős édeskes borból, a melyet egész keleten ittunk a melylyel nem igen tanácsos koccintgatni, mert oly hirtelen fejébe ül az embernek, hogy észre se veszi, mikor nagyon beszédes, vagy pláne dallikázó kedvébe jut az emberfia!

Rövid collatio után elfoglaltuk hálszobáinkat s azokban a kényelmes szunyoghálós ágyakat, azzal búcsúztunk el a jó frátertől, hogy már hajnali ké-
órakor felkelünk, hogy a megállapított sorrendben végezhessük szentmisénket *Jézus bölcsője helyén.*

Bizony, rövid volt az az emléke-

zetes éjszakánk, mert pl. én már hajnali 3 órakor mélyen meghatva végeztem szent misémet a jelzett oltárnál, úgy érezvén olt magamat, mintha teljesedett volna az a szép álmom, mely azon éjjel gyönyörködteté lelkemet, a mikor Rétay barátom felszólított, hogy legyek utitársa a szentföldi zarándoklásban, s a mikor élénken állott előttem, a betlehemi istállóban, 1902. évvel ezelőtt végbement világ-esemény, a césári parancsra Názáretből Betlehembe zarándokolt szűz Mária megszülte isteni gyermekét rongyos istállócskában, a hová menekülni kényszerült szent Józseffel, az ő öreg jegyesével, a téli éjszakán, melyből a világ váltságának napja hajnalodott ki, angyali karok éneklése és jámbor pásztorok hódolata közben. . . .

Mintha láttam volna mindezt végbemeni: a kisdéd Jézust édes anyja öl-

ben, barmok közt pihenve, már akkor ezt hirdelve: »*Békesség e földön a jóakarátú embereknek!*« Az égi békének szent ihlete szállta meg lelkemet, ott a békesség fejedelmének születése helyén, s oly boldognak éreztem akkor magam, távol az én szülővárosom zürzavaros légkörétől, a hol olyan régóta hiányzik az emberi boldogság egyik főkélléke — a szent békesség . . . Imádkoztam is az édes Jézushoz ama szent helyen, hogy szállja meg atyámfiainak lelkeit is azzal a békességgel, a melyet e világ nem adhat, s a mi nélkül valódi boldogság esem képzelhető. Vajha mielőbb fogantatos lenne betlehemi imádságom! . . .

Elvégezvén szent misémet, még sokáig elmélkedtem abban a *Mária-templomban*, melyet egy egész kolostorlabirinth vesz körül, mely az országút mentén feküdt örökké emlékeztető sziklabarlang fölé épült, mely hajdan

istállóul szolgált és melyben Isten örök végzése szerint a *világ Üdvözlője született*. Ez óriási *Bazilika* a kereszténység legrégebb temploma, ez az, mely még N. Konstantin alatt, 330. év körül építetett a császár édes anyja Szent Ilona által. A templom öt hajóból áll, s az oldalfalak, oszlopok még az alapítás idejéből valók, tehát immár közel 1600 év viharzott el fölöttük. Libanoni Cedrusból való tetőzete alatt nincs boltozat, 48 sárgás *monolis-márványoszlop* tartja, melyek korinti fejekkel vannak díszítve. Az ódon falakon az arany lapra festett eredeti mozaik-díszítésnek nyomai még látszanak. A magasabban álló szentélyt a hajótól a görögök egy keresztfallal választották el, a mi egészen lerontja a remek építkezés összbenyomását.

Óriási kincs van e templomban széhalmozva aranyban, ezüstben, drágakövekben és remek olajfestményekben.

Mégis nagyon leverő az a tudat, hogy a görög szakadárok megveszlegezték a török hatóságot, 1757-ben magukhoz ragadták majdnem az egész templomot. Ma még a katolikusok, görögök és örmények közös birtoka.

A *betlehem-i Bazilikának* kívülről oly alacsony ajtója van, hogy csak meghajolva léphetünk be az előcsarnokba, melynek balfelén, mint a szent-sír templománál láttuk, itt is török őrség tanyáz. A bejáró alacsonyságát azzal oldják meg, hogy a mohamedánok berohanásait ezzel is akadályozzák.

A templom kereszthajójából két lépcsőzet (az északi oldalán 16, a délin 12) vezet le Jézus születési barlangjához. Ez egy sziklába vájt terjedelmes barlang, a hol jászpiszszal kirakott márványlap közepére illesztett ragyogó ezüstcsillag jelöli a helyet, a hol *Szűz Mária e világra nekünk Szent fiát hozá*. A csil-

lag körül ez egyszerű latin felírás olvasható: »*Hic de Virgine Maria Jesus Christus Natus est (Itt született Jézus Krisztus Szűz Máriától)*. E helyen ment tehát végbe a világtörténelem legnagyobb eseménye, az isteni szeretet legbámulatosabb csodája! Fölötte kis oltár van, melyet a gör. keletiek bírnak és évente csak egyszer — Karácsonykor engedik meg az itt misézést. Számos lámpa (öt a katolikusoké) világítja éjjel-nappal ezen üreget, mely nagy fénynyel van diszítve.

A születési barlang valódisága kétségtelen. Mellette bizonyít a *folytonos hagyomány*. A kereszténység ugyanis kezdettől fogva nemcsak kegyelettel viseltetett a barlang iránt, hanem csakhamar szentélylyé alakította át. A *Kr. u. 100 körül Sichemben született sz. Jusztin vértanu a leghatározottabban ezt mondja Urunk születési barlangjának Betlehem-*

ben, a hol sok hasonló barlang létezett abban az időben. Egy pogány író, *Celzus* is tud róla.

Hadrián római császár, hogy a keresztényeket innen elriaszsza, az Adonisz bálványszobrát állíttatá ide, a mivel csak hozzájárult, hogy annál kevésbé menjen feledésbe Üdvöztőnk születési helye; míg *Nagy Konstantin* a bálványt eltávolítván, anyjával, *szent Ilonával* a mai napig fennálló nagyszerű templomot építé föléje.

Nem lehet leírni azt az édes és szent érzelmet, mely betölté egész valómat, midőn szivemben mély imádat-sal s nagy alázattal térdre borultam s remegő ajkakkal megcsókoltam, forró szeretettel ölelgettem azt a hideg sziklát, mely 1902. év előtt az éj csendjében a legnagyobb nélkülözések s a legvégsőbb szegénység között látta világra jövetelét Annak, a kit a nemzetek 4000 évig

vártak, a kit Izrael prófétái megjövendöltek; a ki a királyok királya, ég és föld ura, kinek a Szeráfok szolgálnak, Jézus Krisztust, üdvözítő Istenemet!

Mekkora lehetett a napkeleti bölcsek álmélkodása, midőn a zsidók újszülött királyát keresve, fényes palota helyett a barlang istálló elé vezette őket a *csillag*! Hogy el nem tántorodtak hitökben a látottak után? Látva magok előtt szegényes pólyákba takarva, jászolban, barmok közt fekvő *kisdedet*, mellette a király anyjaként *egy szegény asszonyt*, oldalán egy egyszerű *ácsmesteri* és néhány jámbor pásztort — *udvaraként!!* . . .

Hogy ezek láttára el nem tántorodtak, valóban csak jámborságuk által kiérdemelt felső megvilágosításnak tulajdonítható, melynek fényénél ez *alázatos bölcsek* e gyermekben nemcsak királyt ismertek föl, hanem — bár kül-

sejére semmiben sem különbözött az emberek szülöttjeitől megismerték az emberi nemnek ígért *istení Megváltót*, kit méltán megilletett országuk legdrágább kincse: *arany, tömjén és mirha* s ki méltó arra, hogy előtte imádva porba omoljanak . . .

E fülkétől néhány lépésnyire van a *jászol* helye, melyben szűz Mária a pólyákba takarva Jézuskát helyezé. Itt is 31 lámpa terjeszt világosságot éjjel-nappal. Az eredeti jászol, mely öt darab deszkából áll, 636-ban Rómába vitetett, hogy megóvassék a mohamedánok rombolásától, itt pedig márványutánczat áll a helyén. Ennek átellenében van a *Három királyok oltára*. Egy ajtón át a *József-kápolnába* és oltárhoz érünk. Itt érte Szent Józsefet álmában az angyal intése, hogy a kisdettel és anyjával fusson Egyiptomba, mert Heródes halálra keresi. Innen öt lépcső az Aprószentek

kápolnájába vezet, a hol a kegyetlen Heródes által megöletett kisdedeket temették el. Ezen szent helyek közelében még több jelentős emlékek láthatók a barlang mélyében, melyek fölött a szentély egy fülkéjében s a ferenciek birtokában levő tiszta ezüst oltárnál végezvén korai szent misémet, s végighallgatván Réta barátom miséjét, volt időm és módomban látni ismét a görög keleti pópák fölényes tolakodását, a kik minduntalan jártak-keltek körülöttünk, füstölvén kelet illatos tömjénjével, a születési hely fölött levő gazdag oltár körül . . . A kik a barlangba nem akartak vagy nem tudtak leszállni, azok az ezen oltár alatt levő ezüst rostélyt illették csókjaikkal, mert az a csillag közvetlen a Jézus születési helye fölött van elhelyezve, földvén ezt a nyilást, mely a barlangból a templomba felér.

Közben megvirradt egészen és mi a

templom előtti nagy téren járkálva tanulmányoztuk a betlehemieket, a kik legnagyobb részben katolikusok (hatezer lakosból négyezer latin szert kath.) a többiek is mind keresztények, úgy, hogy csodák-csodája, *Bellehemben egyetlenegy zsidó sem lakik*. A nép leginkább keresztény arabus, szelid erkölcsű, munkás és különösen szolid üzlet-emberekből áll, a kik igen olcsón árulgatják kegyeleti tárgyaikat, melyekből aztán vásároltunk is bőven.

A még Jerusálemben éjszakázott zarándoktársaink legnagyobb része gyalog tették meg az utat Betlehemig, mint igaz búcsújárók — énekelve és a szent olvasót imádkozva. Ezeknek örömére szép ajtatósságot rendezett lelkivezetőnk *Skarda prépost*, a ki mint minden jelentősebb szent helyen, három nyelven prédikált egymás után, hogy mindenki megérthesse közülünk lelkesítő szavait. A lelki

élvezetek után a *jóbarátok* szolgáltak ki mindenkit enni és inni valókkal, nehogy megfogyatkozzunk az úton, vissza Jerusálembé, a hová már délre visszaigyekeztünk kocsikon, számárháton és sokan ismét gyalog.

VIII.

A HOSPITIUM.

Betlehemből visszatérvén a szent városba, minhogy bizonyossá lett a vezetőségénél, hogy a *Singapore* hajó, mely Beyrúthból a phöníciai partok hosszában fölfelé távozott, lévén ki- és bera-
kodása *Tarabulus kikötőjében*, már holnap Jaffa előtt vet horgonyt, és nekünk, ha a husvéti ünnepekre haza kívánkozunk, csakis ezen hajón lehet célt ér-
nünk, lemondtunk a jerikói és jordán-melléki kirándulásról: utolsó délutánunkat Jerusálemben akként használtuk fel, hogy beszereztük a kedveseinknek szánt

kegyeletos tárgyakat, melyek nagy választékban kaphatók a Sionhegyi és a Reparatrix-apácáknál, akik szívesen is láttak bennünket, megmutogatva templomukat s azokban levő sokféle szent ereklyéket; sőt még narancs-limonádéval is kedveskedtek, lévén aznap délután nagy meleg Jerusálem szűk utcáiban. Némelyek közülünk felkeresték még egyszer a legszentebb helyeket, a szentsír templomát, a hol az öt órai gyertyás körmenetet, szombat lévén, maga az ősz patriarcha vezette. Mások képes levelezőlapokat szerezvén be nagyobb számban, igyekeztek még sokat póstára tenni az otthoniaknak nevére, hogy legyen miről megemlegetniök a szentföldön töltött drága napokat. Én alaposan körülnéztem a Hospiciumban, mely kedves otthonunk lett a meszsze idegenben, ellátván bennünket minden jóval, a mire szükségünk vala. A ked-

ves apácákat felkerestem a munkáik színterén — a konyhában, a mosó- és vasalóhelyiségekben és ugyancsak nekigyűrekezve találtam őket mindenütt. Sietve rendezgették a zárándokok kimosott és vasalt fehérneműit, hogy este kinek-kinek átszolgáltassák a nagy pakoláshoz. S mindezt a jó testvérek minden ellenérték nélkül, tisztán testvéri szeretetből végezték a Jézus nevében. Mikor a mosásért fizetni akartunk, ők szerényen elvonultak, folyton a Jézus nevét hangoztatva. Ezek azok a földi angyalok, kiket mostanában az agyoncivilizált Franciaország kiűzött saját hajlékaikból, mert merészkedtek a szegény gyermekek tanításával és nevelésével *»ingyen«*, egyedül a Jézus nevében foglalkozni! . . . Oh, világi gyarlóság!!

A kétemeletes zárándokház belvilágával megismerkedvén, bejártam annak ud-

varát és kertjeit, melyek az épület első emeletét veszik körül, sőt a kert egy része a második emelettel van egy nívón. Hegyre épített városban, a minő Jerusálemben is, nagynak mondható a Hospicium belsősége, pedig alig tesz ki udvar és kert együtt 3—400 négyszögölet. Be is van osztva szépen, rendesen; a kert pedig olyan művelés alatt áll, hogy szinte megkivántam, hogy az én házi, illetve *»vilgyillói-kertem«* is így módon lenne ellátva kutakkal és vízvezetékekkel. A kutak kőbe farva u. n. szivárvány-szerkezettel bírnak, az egyik pedig kettős vederhuzással önti tartalmát a cisternába, miből azután vasesőveken vezetik az épületbe és a kert minden zugába. Szép is volt a zöldséges és virágos kert egyaránt, amott bőven láttam fejes salátát, reket, kalarábét, kartífiolt, kel- és savanyu káposztát stb. A virágokból keveset is-

mertem névszerint, de azt tudom, hogy rozmaring, istenfa és egyéb jószagok bőven és buján tenyésznek ott; a rózsák is bimbóztak már akkor (március 8-án), a kúszó virágok pedig nagy bőségben virítottak a zarándokház frontja előtt a lépcsőház körül.

A kert magasabb pontjáról remek kilátás nyílik a szent város nagyobb, mert alantabb fekvő részére, láttam a szentsir- és golgotha-templom kupoláit is, melyek alá kíváncsoztam ugyan még egyszer, hogy ott végezhessem másnap korai misémet; de ezt a tervemet és forró vágyamat meghiusítá *Achmed*, a zarándokház fényes fekete bőrű egyik kapusa, a ki már egyszer a második napnak kora reggelén, szerencsésen elvezetett Rélay barátommal együtt a Szentsir templomához, de most az utolsó hajnalon sehogy se tudta megérteni, édes álmából felzavarva,

hova-merre kíváncsozunk oly korán. Elindult ő, égő gyertyával a kezében, mely hamarosan elaludt, s mi ketten mentünk is utána egy darabig, de csakhamar megismertük a Sion-apácák záróját, figyelmeztettük, hogy nem jó úton járunk, de *Achmed*, a kit pedig én mindjárt első nap kineveztem pasának, minek ő örülni látszott, mutogatván alabastrom fehér fogait, most nem hallgatott reánk, csak ment bambán tovább, már a Szent Anna templomát is elértük, mely a *Isvánkapunál* pompázik, tehát kivezetett volna már a városból, ha engedünk tovább is ostobaságának, innen aztán visszafelé mentünk, kapacitálván még mindig Achmedet, hogy mi a Golgota hegyére kíváncsozunk, de Achmed nem értett meg ezuttal bennünket, s mi — nehogy elkéssünk a 8 órára jelzett vasuti indulástól — lemondánk a szentsir-templomban való ájtatoskodásról,

hanem megelégedtünk azzal, hogy a zarándokház kápolnájában végezzük szent misénket, mely alatt hiveink is áldoztak. Achmedet pedig lecsaptam a basaságról és maradt tovább is kapus.

Tehát március 9-én, vasárnap elbűcsüzlünk zarándoklásunk főcélponijától, Jerusálemtől: Mint a turista, ki feljutván törekvésének legmagasabb csúcsára, s körülnézván a magaslatról, arra a meggyőződésre jut, hogy bár messze távozott a föld rendes megszokott színterétől, de vágyai még se lettek egészen kielégítve, mert van még magasabb pontja is a szép világnak, az éghez alig jutott valamivel közelébb s így némileg csalódva indul lefelé; úgy éreztem én is magamat, mikor földi vágyaim netovábbjának legmagasabb pontjáról, hová oly sok fáradság után jutottam, a hegyen épült szent városról, az arabus fiáker hajmeresztő gyorsaságával, a Zion

újvárosrész völgyébe leszálltam, hol a vasút pöfögő vonatára ültünk: elértem ugyan kiűzött célomat, ott voltam, a hová sokan vágyódnak, de kevesen jutnak el, mégis mintha csalódtam volna, mert még van magasabb célpontja is az embernek, feljutni oda, a hol édes Üdvöztőnk felméne, a hová szűz édes anyja is követé, a hol az angyalok kara és a szentek serege boldogan lakozik, — a szép menyországba!

IX.

EGY NAP JAFFÁBAN.

Jerusálemből Jaffába, a már leírt úton, négy óra alatt érkeztünk meg. Velünk tartott *dr. Fellingner* az osztrák magyar hospicium új rektora is, aki kifogyhatlan volt ismereteinek tárából közölni velünk a tudnivalókat. A vasúti kocsiban is kedveskedett érdekes elbeszéléseivel Júda-hegységének számtalan bibliai nevezetességeiről, melyek a vasútmentén figyelmünket magokra vonták. Ez a derék osztrák pap, aki a magyar Császkát váltotta fel a zarándokház vezetésében, nagyon lekötelezett bennünket szives jó-

ságával és előzékenységevel. Nekem már kétszer is írt azóta Jerusálemből, érdekes dolgokat mesélve az utánunk érkezett zarándoklatokról, többi közt leírva azt is, hogyan lett egy bajor fiatal pap áldozata, jarichói kirándulásuk alkalmából a napszúrásnak, szaporítván egygyel az idegenek temetőjében levő sírhalmokat.

Jaffában a derék franciskánusok jó ebéddel vártak bennünket, sőt celláikat is megosztották velünk, mert a *Singapore* becsapott minket, nem érkezett meg a jelzett időben, hanem csak másnap kora reggel és így elvesztegeténk egy napot, amelyre oly nagy szükségünk lett volna még Jerusálemben.

Ebéd után sokáig élveztem a remek kilátást, mely zárdai lakásunk ablakaiból a tengerre nyílt, közvetlen alattunk lo-csogván a rakparthoz verődő hullámok, hozván magukkal a szegény tengerparti lakóknak a tenger aprólékos javaiból,

mint rákok, apró polipok és egyéb puhányokat, melyek olajjal leöntve, kedves ételük a partlakóknak. A tenger elég nyugodt volt és így reménykedtünk, hogy beszállásunk a hajóra, mint jövet a kiszállás volt, a lappangó sziklák fölött, nem lesz nagyon veszedelmes. Délután egy sétát tettünk Jaffa szűk utcáin és bazáraiban, melyek tömve vannak kelet különlegességeivel. A látottak mind érdekesek valának, de az *a keleti szag*, a mi orrunkat folyton boszszantá, csakhamar elvette kedvünket a további oltmaradás-tól. Kimentünk hát a városból és hosszabb sétát tettünk a *narancsligetekben*, melyek Jaffát háromnegyed részben körítik. Érett narancs már csak kevés volt a fákon, mert az első szezon már elmúlt, de láttuk az új bimbókat, melyekből 2—3 hónap múlva ismét teli lesznek a fák érett gyümölcsessel, a híres jaffai narancsokkal.

Estefelé volt már, mikor Rélay barátommal visszakerültünk a város tengerparti részére, közben el is tévedve párszor, de minduntalan útbaigazítottak a sűrűn talált zarándoktársak, kik ugyan csak belemerültek a bazárok látványosságaiába. Én — nagy meleg lévén — aznap szerettem volna tengeri fürdőt élvezni, de nem akadt társam, mindenik irtózott attól a víztől, a mely úgy megkinozta őket a hajón. Hazamentünk hát a zárdába és szobánk ablakából néztük tovább a tarka képet, mely a tengerparton mutatkozott. Vacsoránál ismét együtt volt a zarándoksereg, ekkor kaptuk a *piros lejtést*, a miből egyet hazahoztam. Biztos hírt hallván arról, hogy reggel hajóra szállhatunk, elég nyugodtan mentünk ágyainkba. *Ámde éjjel nagy szél támadt, a tenger szinte megvadult löle s nagy morajjal ostromolta a partokat.* Engem felébresztett ez a felséges zene

és az ablakon kinézve gyönyörködtem az elemek harcában, csak egy aggodalmam levén, hogy vajjon ily zivataros időben, a jaffai híres sziklák kieresztek-e bennünket az éjjel csakugyan megérkezett *Singaporáig*? Kora reggel nagy zsongás tölté be a zárda máskor oly csendes folyosóit, a zarándokok kinos aggodás közt tanakodtak: mi lesz velünk a hajóra szállásnál? Sokan úgy vélekedtek, hogy Istenkisértés lenne lakókba szállni ily borzalmas mozgásánál a tengernek. Mások a templomba siettek imádkozni és meggyónni, hogy minden esetre készen legyenek, én szent József védszentem oltáránál miséztem, oltalmába ajánlván magamat és zarándoktársaimat. Hiveim, a kun aszszonyok ott imádkoztak velem, és aztán megígérték, hogy *erősek lesznek a hajóra szállásnál, bízva a jó Istenben, és a tengerenevezők Csillagában s Szent Anlat-*

*nak is kikérlik pártfogását; aztán men-
tünk bátran, elszántan a sajkák kikö-
lőjéhez.*

X.

HAJÓRASZÁLLÁS JAFFÁBA.

Ott libegtek az elég széles és jó mély, de kurta ladikok a beszálló helyeken, hol le, hol feltűnően a meredek partok mellett. Mindeniken 2—3 arabus lármázott, ordított, hogy valahogy ki ne maradjanak a versenyből. A parton is kettesével álltak szolgálatkészzen a berazkodó arabusok, hányogalva és velegeelve a ladikokba előbb a bőröndöket, majd aztán az utasokat is, nem teketóriázván senkivel, hanem megragadták a két karját és belökték a ladikosok vasmarkába. *Volt ott Jézus Mária bőven, de még fogaknak csikorgatása is.*

Igy lassan megtelvén a kisebb-nagyobb sajkák és elkezdtek a borzalmas láncot az évezredek óta vízben lappongó, nem ritkán vértszomjazó s hajótörő sziklák között. No hát ez igazán veszedelmes egy láncmulatság vala, a minek a végét nem lehetett kiszámítani. És minket átsegített a jó Isten a szirtek eme veszedelmén is.

De még azon túl is felséges szép látvány volt nekem a csolnakázásunk. Mennél inkább távoztunk Jaffa veszélyes kikötőjétől és közeledénk hajónkhoz, annál nagyobb lett a tenger hullámozása. Majd felemelt bennünket sajkánkkal együtt toronymagasságra, majd leejtett a pokoli mélységbe, jobbra-balra is himbálva lélekvesztőnket, mely bizony nem ritkán vizet is kapott az üregébe s talán meg is telt volna sóslével, ha mi előbb meg nem töltöttük volna magunkkal és podgyászainkkal. Iszonyú szép volt látni,

hogyan emeli hegymagasságig és ejti hullámvölgyébe a többi kisebb-nagyobb ladikokat, melyekben 15—20—40 zárándok is jajgatott egyenkint. Az én társaim leginkább papok voltak, igyekeztem őket jó hangulatban tartani, de bizony az nem sikerült, egyik az égre emelte szemeit, honnan egyedül remélt segílyt, a másik behunyta szemeit, hogy ne lássa a biztosnak vélt elveszésünket, egyik-másik arcán hideg verejték ütött ki, olyik belekapaszkodott szomszédaiba, engem is megmarkolászott a marienbádi prior, meg a Horváth bácsi, és egyáltalán nem mutattak hajlandóságot szekundálni nótamhoz, amit akkor is fújtam, hogy: »A kis malac . . .«

És nekem volt igazam, mert szerencsésen elértük a Singaporét valamenynyien. *Egy sem vészelt el közülünk!*

Eljutottunk mindnyájan a *Singaporé*hoz, de a felszállás a hajóra még ve-

szedelmesebb volt, mint az ideig eljutás, mert a hajó hágesőjára való kilépés a ladikból csakis abban a pillanatban volt lehetséges, amikor a hullámjáték egy nivóra hozta a kellőt. Ez a játék pedig nagyon furcsa volt, mert a hajó is mozgott, jobbra-balra dülöngött s vele együtt a leeresztett felhágó is ki-bemecrült a tengerben: a sajkák pedig, melyekben mi ültünk, úgy táncoltak a hajó mellett, az arabusok pedig úgy ordítottak, hogy nem csoda, ha maga a tenger is megvadult tőle és sohogy se akart bennünket kibocsátani hullámainak lágyöléből. Mégis sikerült a felszállásunk, mert az arabusok evezőkkel, kötelekkel ott ludlák tartani a sajkákat a lépeső mellett és alkalmas pillanatban kidobtak egy-egy zárándokot a ladikból, a kit a lépesőn állók, mint lapdát megkapván, szépen felsegíték a lépeső magasabb fokaira, míg elérte a hajó fedélzetét.

Hát szép mulatság volt ez, méltó befejezése a jaffai veszedelmes hajóraszállásnak. Én egyike voltam azoknak, kik legelől jutottak ily módon a Singapore fedélzetére, honnan végig néztem aztán a többiek siralmas helyzetét. Bizony alig akadt köztük, kinek szeme könnybe nem lábadtak volna a rettegéstől és láttam, hogy jól esett nekik az én biztató jeladásom, mert hangomat elnyomta a vizloesogása és az arabusok ordítása, mert ezek ugyan nem tudnak esendően dolgozni, hanem lármáznak kell vagy nem kell folytonosan.

És megtörtént hajóra szállásunk minden baj nélkül, még a podgyászok is felkerültek mind a fedélzetre, majd a kabinokba és elhelyezkedénk a már jól ismert hajón, arra törekedvén, hogy lehetőleg a hajó dereka felé közelebb eső kabinokba juthassunk, mert ott legkisebb a hintázás és kevésbé imminens

a tengeri betegség. A *Singapore kapitányai és legénysége*, mint régi ismerősöket fogadták a szentföldről visszaérő zarándoksereget s igyekeztek kedvünkbe járni, tudván, hogy Nápolyig együtt maradunk; meg aztán olaszos élelmességük sejtette azt is, hogy ismét lesz bőven *balsás*, meg egyéb is. Ez az egyéb leginkább abban nyilvánult, hogy mindenki kapott közülök valami szentföldi emléket: olvasókat, szent emléket vagy más valamit; még a különben mogorva *Directore*, a hajó főparancsnoka is felvidult és kedvesebb lett, miután megkapta *Skarda prépost* lelkivezetőnk értékes ajándékát, az öreg torzonborz bajszú főgépész újra megkezdte jóízű olasz-mókáit, mulattatván főleg a harmadosztályú utasokat, akik aztán el is halmozták szép ajándékokkal. Szóval: *benne voltunk ismét a hajó sajátságos szférájában, a tengeri életben.*

A hajó elvégezvén berakodását, csakhamar elindult Egyiptom felé. *Mi pedig zarándokok hálalelt szível búcsúztunk Palesztina partjaitól, melyektől oly nehéz volt megválásunk, mert elménk minden gondolata, szívünk minden érzése odatapadt ama szent helyekhez, melyek Megváltásunk nagy művének színterei, melyeket látni, érinteni annyira vágyódtunk s hová el is segített bennünket a jó Isten, miáltal boldogok lettünk egész életünk folyamára.*

Óh, ki is ne vágya látni téged Júda földje, ahol született, tanított, szenvedett és meghalt a világ Váltása; ahol nincs egy talpalatnyi terület, melyet meg ne szentelt volna az Úr Jézus imádságával, igehirdetésével, csodatetteivel. És akik ott voltunk, mi szerencsés halandók, elfeledhetnénk-e valaha Betlehem és Jerusalemt városait, drága emlékeikkel, a születés, a keresztfeszí-

tés és a feltámadás bazilikáit, ahol édes volt az imádkozás, oly jóleső könyeink hullása! Hát az Olajfák hegyén töltött délutánunk: a Getszemáni kertben való időzésünk, a Miatyánk és Hiszekegy kápolnában történt imádkozásunk; az Úr Jézus lábnyoma a kősziklában, ahonnan a Menybe emelkedett; a vérverejték hullásának barlangja, ahol a Mérő József hazánkfia zarándok-keresztjét láttuk; a szűz anya sírhelye, ahová az apostolok temették Őt s ahonnan angyalok serege vitte fel szent fiához — az égbe.

Óh, ki feledné el, ha egyszer ott volt, e szent helyeket és ki ne gondolna szívesen vissza e drága emlékeire a világ váltása nagy munkájának?

Hálás és epedő szemmel búcsúztunk hát mi a szent földtől, amíg csak láttuk Judaország hegyeit a Singapore fedélzetéről.

Közben dél lett s a már ismert csengelyűszó asztalhoz hívott bennünket az ügynevezeti *lencsre*, mely hideg sült, meleg krumpli, többféle lekvár, sajt, gyümölcs és kétféle borból állott. Jól esett a hajórakelés nagy izgalmai után a terített asztalnál találkozni, ismét jó hangulatban, tréfálkozva a jaffai jeleneteket fölött, elmondva ki-kí egyik-másik rovására, amit látott és hallott. — Engem leginkább azért korhóztak, hogyan leheteti még a sajkában is emlegetni *«a kis malacot»*? Én meg azt mondogattam a prior bácsinak, meg a többi paptársaknak: *hogyan lehet annyira félni a haláltól, hogy szinte kétségbe voltak esve az elmerülés veszedelmében, hát nem mindegy az: akár vizen, akár szárazon meghalni? Hisz előbb-utóbb bekövetkezik az mindnyájunkra nézve.* — Aztán nem lett volna az emlékeztetés talán Isten előtt is becses, ha mi vagy

egyikünk-másikunk szentföldi zarándoklásunk közben jutottunk volna az Úr színe elé? Nekem úgy tetszett, hogy ez reám nézve üdvös lett volna.

XI.

JAFFA ALEXANDRIA KAIRÓ.

Jaffától — Alexandriáig 26 óráig tartott hajózásunk. bár a tenger jóformán mozgott, sőt reggel felé már szinte háborgott, elég jól folyt le, csak egy-némelyek estek tengeri nyavalyába, a többiek — bár sáppadozva és ingadozva — tartották magukat. Az én három hívem közül is csak egy esett ágyba, a másik esendesen gubbaszkodott, a harmadiknak semmi baja se lett. Mind a hárman meg voltak különben elégedve, hisz — mint mondogatták — meglátták

a szentföldet s a ritka nagy szerencse-ért érdemes szenvedni is.

Március 11-én délután két órákon érkeztünk az alexandriai kikötőbe. A kik Kairóba kíváncsoztak, a hajóról egyenesen a vasúthoz igyekeztünk, de a vámházak előtt oly sokáig kint tartottak bennünket, hogy csak a négy órai gyorsvonaton indulhattunk lefelé. *Egyiptom fővárosába.* Hatan szövetkeztünk egy társaságban: cseh plébános, Horváth bácsi, a lövői pap, a lövői kisaszszony és én. A vonat nálunk ismeretlen sebességgel rohant lefelé a Nilus völgyén, melynek érdekességét leírni meg se kísérem, mert akkor igazán végtelen lenne útleírásom. Pedig úgy kísért sok-sok látványosság; a Nilus maga az ő zsilip-rendszerével, a folyton öntözhető s öntözött talaj buja termékenysége; a méter magas, most már virágzó lucerna-táblák, melyek szélein kipányvázott

tevék, bivalyok, öszvérek, szamarak le-
gelészték. megkimélve így a lekaszás
nem könnyű munkáját, mely — ugy-
látszott — tizszer is ismétlődhetett
volna egy év alatt. Az árpa már félérés-
ben volt, a búza javában kalászolt. A
zöldség folyton ültetve és használva
kifogyhatlannak mutatkozik. Rizstáblák
gyakoriak, kukorica (török buza) már
csőveket hozott, de a terményüket in-
kább az árpa, buza learatása után szok-
ták vetni.

*A Nilus áldásos kiöntésének, mely
a mi téli hónapjainkban árasztja el az
egész völgyet, még sok helyt láttuk ma-
radványait, kisebb-nagyobb tavakat ké-
pezve a lapályosabb földrészekben, de a sok
csatorna, melyek a levezetést eszközlik,
gyorsan fogyasztják a kiszorult vizeket,
melyek aztán a magasabb talaj öntözé-
sénél tesznek folytonos jó szolgálatot.
Olyan munkát végeznek az egyiptusiak.*

*mint itt látjuk a bulgárokat és szerbeknél,
kik kiemelik egyszerű gépjeikkel a Kő-
rös vizét és a főkanálisból az apró víz-
vezetékekbe bocsátva elárasztják vízzel
az így folyton termő táblákat, eszközöl-
vén ezáltal azt, hogy 3—4-szer beülletik
és kiaknázzák ugyanazon területet min-
denféle zöldséggel, kapván így 90—100
frt hasznot egy hold földből és fizetnek 40—
50 forintot a szerencsés tulajdonosoknak.*

Csakis így lehet már most is, s
még inkább ezután, a mindinkább meg-
adóztatott földjeinkből hasznot látni, ha
nem csak mindig búzával, árpával vet-
jük be az egészet, hanem egy jó részén
lakarmányféléket és sok zöldséget ter-
melünk jószágaink és önmagunk táplál-
lására és a piacokon elárúsításra; akkor
lesz mindenünk bőven és nem tesz tönkre
bennünket a szárazság és az aszály.
Tanuljunk tehát a mások okos eljárá-
sából és kövessük jó példájokat!

Kairó Alexandriától 300 kilométer távolságra lehet, mert a mi gyorsvonatunk három és egy negyed óra alatt tette meg ezt az utat olyan sebességgel, a minőt én még nem tapasztaltam. A közbeeső városok közepén futnak végig a sínek, de azért nem sokat láttunk belőlük, mert csak egy-két percig állott vonatunk s aztán megint szédítő sebességgel futott tovább. Az arab falukból csak annyit láttam, hogy a kunyhók egészen sárból vannak építve, és az egyetlen bemeszelt s valamivel nagyobb építmény a templom. Az arabusok nagyon hasonlítanak a nálunk kóborgó cigányokhoz.

Este hét óra elmúlt, mikor kiszálltunk a vonatból Kairóban. Egy velünk utazó német sógor tanácsára a Hotel Éden társaskocsijába telepedvén, csakhamar elfoglaltuk szobáinkat a fényes s mint mondják, elsőrangú szállodában.

Röviden megértették velünk német nyelven, hogy személyenként egész ellátásért napi 15 frank a fizetés, ez a rendes Couvert: ha aztán kocsit és vezetőt — dragomán — akarunk, az külön alkutárgya. Ezzel tisztában levén, igyekeztünk kissé szétnézni Kairóban. Alig egy félóra alatt láttuk és tapasztaltuk, hogy igazuk van azoknak, kik *Kairót kelet Párisának* tartják. Olyan elegáns ott minden, még a fekete emberek viselkedése is, a kik mosolyogva közelednek az idegenhez, kikérdezve: mi nyelven beszél, *franciául? olaszul? németül? avagy angolul?* Ha valamelyiket vállaltuk, azon a nyelven kezdett fecsegni velünk, felajánlván szolgálatát. És ezt nemcsak a férfi szerecsenek vagy arabusok tevék, hanem a fekete hölgyek is, nem akadályozván őket még az arcukat elfödő fátyolok sem, sőt egyik-másik kacérul el is háritá félig-meddig a szépség takaróját; de bizony

ez nem igen vált előnyükre, mert sokkal többet érnek fátyolozva, mint leleplezve.

Visszatérve az árkádos nagy házak tömkelegéből, melyek földszintjei leginkább kávéházak, bor- s kivált pezsgőkimérők, melyekben többnyire fehér némberek a kínálgatók s ugyancsak ajánlgatják behűtött italaikat, — letelepültünk az *Éden* fényes ebédlőjében s elfogyasztottuk a kitűnő francia konyha ételeit. Nekem csak az nem tetszett, hogy nagyon is gyors volt a kiszolgálás, ez lehet szép francia szokás, de hogy nem keleti, még csak nem is magyaros, az már kétségtelen. Nem kellett ott csengetni poháron, se kiabálni: „kellner, kellner: Sie! Minden asztalnak meg van a kirendeltje, sőt ahol 6—7 vendég van együtt, ott két-három felszolgáló is jelentkezik s alig várja, hogy elvihesse már a tálal, sőt a tányért is. Rá is szóltunk hamarosan a frakkos népségre, hogy ne izéljen, ha-

nem várjon sorára, amíg elbántunk a halakkal és madarakkal, melyek nagy szerepet visznek keleten a Speizzetlikén. Sör, bor, sav, víz, mind kitűnő volt s *igg egészen jól éltünk Kairóban.*

=====

XII.

A PYRAMISOK MEGTEKINTÉSE.

Pompásan pihentünk az *Édenben*, melynek folyosói hangfogó szőnyegekkel lévén végig futtatva, semmi kopogás sem zavarja az alvókat; aztán a szoba-leányokat helyettesítő *négerek*, kik a folyosók hajlásainál láthatók éjjel-nappal, mint a macska, minden zaj nélkül végzik dolgaikat. A szobák keleti kényelemmel vannak bútorozva: alacsony divánok, fotélek hevernek a *szmyrnai szőnyegek*en, az ágyak szélesek és hosszúak, úgy, hogy szükségből 3 egyén

is pihenhetne bennök, a szunyoghálók persze itt sem hiányoztak.

Másnap korán kelve, két fiakeren, a hotel egyik *dragománja* vezetésével. Kairón végig, a Nilus hidján át kikocsiztunk a *piramisokhoz*. Olyan hűvös szél fújt szembe, hogy dideregtünk tőle, én szerencsére magammal vittem a plaidemet, ebből aztán jutott az esperesemnek is, aki Afrikában lévén, egész könnyyedén öltözött a kiránduláshoz. Utközben tömérdek, szinte megszámlálhatatlan teve jött a város felé, megrakva, kévékbe kötözött *lucernával* oly bőven, hogy elég lett volna két lovas kocsira, amit egy-egy teve cipelt a hátán. A rakomány tetején egész család arabus kuporgott, dideregve az egy szál, bokáig érő ingfélében, mely különféle színű vala, de mégis leginkább kék és barna a szegény munkásnép zubbonya; az előkelőbbek már fehérrel viselnek, olykor fekete lebernyeggel felül.

Ötnegyed óráig tartott kellemetlen kocsikázásunk, miközben észrevettük, hogy bizony olcsóbban is eljuthattunk volna célunkhoz, mert *Kairóból villamos is jár a piramisok alá*, de bizony mi nem tudtunk erről semmit, s azért engedték magunkat az *Éden dragománja* által jól megpumpoltatni, mert hát ehhez Keleten is tudnak ám, nem csak itt nálunk. No de elértük végre Egyiptomban *vágyaink telovábbját, ott voltunk a piramisok lábainál, a Zahara sivatag szélén*, mely a Nilus völgyéből hirtelen emelkedik, mint egy kőfal, 4—5 méter magasságig s ebbe van ágyazva a homoktenger, melyből ismét, mint óriási hajók tűnnek fel a *gulák*, az *egiptusi nagy királyok eme 4—5000 éves emlékkövei*, melyek alatt pihennek ők maguk az építetők és sokan utódaik és családok tagjai, kik bebalzsamozva egész mostanig is ellenállottak az enyé-

szetnek s a híres kairói múzeumban mint ősi mumiák, az egész világ bámulatlárgyai.

A piramisok közelében van egy szép park, benne csinos vendéglő, ahol minden kapható, a mire turistáknak szükségük lehet. Mi nem vettük igénybe a hotel kényelmét, hanem igyekeztünk föl-föl a *Gizeh piramis lövéig*, hová egy egész karaván kísért bennünket arabusokból, tevékből és szamarakból álló; folyton kínálgatva magukat, hogy megkönnyítsék az elég meredek úton való feljutásunkat. Mi csökönyösen visszautasítottuk őket, mert úgy gyalogosan is alig győztük törölgetni szemeinket, orunkat, füleinket és szánkat a még mindig hideg *Számum* által felkavart homokos kavicsoktól, melyek néha oly górombán csaptak arcon bennünket, hogy szinte megboszszaunkodtunk miattok.

A felvezető széles út magas kőfallal

van védve a homoktenger elöntése ellen, még így is több helyi bokáig érő homokban gázoltunk a kockaköves úton. Tíz percnyi gyaloglással feiértünk a szemeinkben rohamosan növekvő első piramis tövébe. Itt ugyanis 3 ilyen kőhalmaz van nem messze egymáshoz, melyek között legnagyobb az első, a *Kcosz-piramis*. Hogy milyen nagy molles ez, megértjük röviden abból, hogy magassága mégegyszer olyan, mint a mi tornyunk, vagyis 145 méter. aljának négyszög kerülete pedig olyan, hogy egy kis félóra kell hozzá, míg számár, vagy tevelépéssel, tehát ezek nyergében ülve körüljárjuk. *Keletkezésökről annyit tudunk a Bibliából*, hogy az egyiptusi királyok, félvén a zsidó nép elszaporodásától, ennek meggátlására több ilyen emberkinzó munkát végeztek a zsidókkal; *másik céljok pedig az volt, hogy halottaiknak méltó, lehelőleg örök*

hajlékot és egyszersmind emléket adjanak. A keleti népeknél, de legkiválí az egyiptusiaknál nagy kegyelettel viselkedtek a holtak iránt, mindenki igyekezett minél nagyobb és erősebb kőépítményt emelni halottai számára.

A legtöbb és legrégibb gúla *Menfisz környékén, körülbelül 8 mérőöld hosszúságban, csoportokra oszolva található*, mely csoportokat a mellettök fekvő falvak szerint *dasuri, saccarai, mojduni és gizehi guláknak* hívják. Legrégibbek a *dasari gulák*, legimpozansabbak a *gizehi*ek s ezek közt is legnagyobb az, amelyikhez mi törekedtünk, a *Khcopsz gulája*. A temetéshez való nyílás az északi oldalon, körülbelül 16 méter magasságban van, innen 1 méter magas és valamivel szélesebb, lefelé erősen lejtő folyosó visz a *sziklakamarába*. E folyosó menynyezetiében a bejárat-tól 19 méterre nyílik. Egy másik *fölfelé*

lejtő folyosó, melynek szája óriási gránitkockával van elzárva. A fölfelé vezető folyosóból bizonyos magasságban egy vízirányos folyosó ágazik ki, mely egy üres gránitkamrába vezet, míg a lejtős folyosó az elágazásnál egyszerre magasabb, tágasabb lesz és egy kicsiny, kőlemezekkel kétszer is elzárt előszobán keresztül a királyi sírkamrába vezet, mely a piramis legjelentékenyebb része. Ide van eltemetve a Fáraó (király) mumiája. Ilyen és enynyi elővigyázattal éltek az egyiptusiak, hogy királyaik holttestéhez szentségtelen kezek ne férhessenek.

A memfiszi nekropoliszban a gizehi gulák mellett, azokat mintegy őrizve, áll a velök egy idei Koloszális Sfinx-szobor (mintegy 50 méter hosszú és 21 méter magas) egyellen sziklapadból bámulatra méltó biztossággal kifaragva. Ennek az óriási emberalaknak az orrá-

ból hiányzik egy pár mázsányi részecske melyet állítólag I. Napoleon francia császár lőtt le ágyúval, hogy némi emléket hagyjon maga után a világhódító, azt mondván, hogy erről tovább fogják megemlegetni, mint bármilyen hőstettéről.

Ennek a Sfinxnek enyhében fotografizolt le bennünket Dózsay János atyánkfia, ki már 17 éve uralja ott a helyzetet, miní a Khedive udvari fotografa és az arabusok réme.

Dózsay J. még nem volt fent a Pyramisnál, mikor már minket majd agyon-gázoltak a szamaras és levés arabusok, nyilván azon célzattal, hogy üljünk fel a sivatag fiakerei valamelyikére; de hát mi csak vártunk még egy kevés ideig, nézegetve ezalatt a Dózsay cég gyönyörű photograph felvételeit, melyek jobbára a pyramismászók nagyon érdekes jeleneit tüntetik fel: amint két arabus húzza és tolja felfelé a derékon kötéllel ellá-

toft turistát. Nem lehet ez a gymnasz-
tika valami kellemes, de azért sokan
megeselekszik azt alkalmas időben, kivált
ángliusok, franciák és németek; ott lát-
tuk egy képen a mostani orosz cárt,
*a svédtrónörökösét és György görög her-
ceget*, Krétasziget kormányzóját. A fölfel-
mászásnál is keményebb munka a lefelé
csúszás, mert itt már szorosabb érint-
kezésbe jönnek a turisták a durva kö-
vekkel, egyenkint meg kell azokat ülni
s úgy csúszni le az alantabbiakra. Hogy
milyen erős anyagból kell lenni az ilyen
turista nadrágoknak, azt elképzelhetjük.

Mikor így tanulmányoztuk a remek
képeket, összekeveredve a szamaras és
tevés arabusokkal, egyszer csak szép
fekete arablován odanyargalt a fényké-
pek készítője, *J. Dózsay fehér killiben,
vörös tarbussal a fején*. Én ráfogtam,
hogy ő ez és nem más, azért hangosan
üdvözöltem, mint atyámfiát; mire ő mé-

lyen megilletődve, így felelt: *Micsoda?
Magyar szót hallok!* Azzal leugrott lová-
ról és nyakamba borulva össze-vissza
csókolt, könnyezve fejezven ki végte-
len örömét a honfiak látásán. *Majd
iszonyú dühbe borult a szamaras és te-
vés arabusok ellen*, akik úgy megszo-
rongattak bennünket és korbáccsal
ütötte-verte szegényeket, nem kímélve
állatjaikat sem, közbeszűrva néhány ma-
gyaros káromkodást is, amiért rögtön
ki is kapott lötem, de ő csak tovább
argumentált az arabusok ellen, hogy ily
»kuttyák ezek, mert hát itt nincs se tör-
vény, se igazság, se rendör, ezért kény-
telen ő maga rendet csinálni, ez pedig
másképen nem sikerül, csak így karcsu-
kával, meg bottal. E közben egy török
rendőrféle is mutatkozott, segédkedvén
Dózsaynak, de sokkal szelidebben laszi-
gálva az arabusok szamarait és tevéit.
A mi atyánkfia a hatalom képviselőjét

is keményen traktálta szóval, de ez már arabusul szólván, nem tudtam megérteni. Néhány perenyi idő után helyreállott a rend a felvételi iroda körül és mi kifejezhettük óhajunkat az atyafinak, hogy hát csináljon belőlünk is egy jó képet, ha már idáig elfáradtunk. Szívesen vállalta, csak a *szánum ellen* tett kifogást, amely könnyen elronthatja, amit ő művészileg szeretne megalkotni. Kibékült a kedvünkért még a szamarakkal és tevékkel is, kiadván arabusul a jelszót, hogy pakoljanak fel bennünket a nyergékbe. A cseh pap és a lövői adminisztrátor tevékre kívánczozván, az arabusok lefektettek két hatalmas dromedárt és szépen rájuk helyezték a fiatal papokat, mi pedig négyen a lövői kisaszszonnyal együtt megelégedtünk a csinos *szürke szamarakkal* jobbról-balról egy-egy arabus által támogatva, nehogy valami *nonputarem* történjék velünk.

Megindult a kis karaván a *Szfinx felé a Piramis tövébe*, hová Dózsay atyánkfia arabusokkal szállíttatá el az ördöngös masinát.

Tíz percig tartott a *expeditio*, miközben jókat neveltünk a komikus helyzeteken, amikbe egyikünk-másikunk jutott, nem lévén jártasak mindnyájan a keleti *műlovaglásban*. Baj nem esett meg senkivel, mert az arabusok nem tágitottak mellőlünk pillanatra sem s a ki ingatag volt a nyeregben, azt le is kötözték s karjaiknál fogva tartották egyensúlyban. Sokat lehetne erről mesélni, de sietek, hogy mielőbb sikerítsük az atyafi munkáját. Amint megérkeztünk az óriási *Szfinxhez*, ennek combjain, melyek jól belenyulnak a homokbucába, szép csoportba állított bennünket a photographus, szélén a tevékkel, középen egy fekvő tevéen a lövői kisaszszonnyal és mi hárman a szamarak

nyergében, hátlérben az óriás pisze Shpinxel.

A felvétel dacára a folytonos szélnek, mely felkavarta a Zahara homokját, sikerült, mert Dózsay nagy figyelemmel és atyafiságos szeretettel kezelt bennünket, mihez járult még az ő ambíciója, hogy megmutassa: mit tud ő, a khedive photographusa, aki már 14 éve uralja itt a helyzetet, ahol megfordul az egész világ turista népe s ez mind aláveti magát Dózsay János művészi rendelkezésének, csak hogy jól sikerült képeket nyerjen a Pyramis alatt, avagy a Pyramis felett eszközölt felvételekről. Dicsekedett is vele az én atyámfia, amíg én a szürke számaron, ő pedig a fekete telivér arab kancán, elhagyva a többieket, kik még mindig rászorultak az arabusok lámogatására, körül lovagoltuk a Keosp-pyramist, elmesélve röviden egész kalandos életét, hogy: mint hagyta el Szabad-

kán a szülei házat, mint lett fényképész előbb itthon, aztán Boszniában, majd Törökországban — Szíriában és végül a Pyramisok földén Egyiptomban. Kérdeztem tőle, ha megludnám-e venni tőle azt a szép arab lovat? Azt mondotta, hogy tőle megvehetném, de kihozni bajos lenne, mert igen szigorú törvény védi a tiszta faj arab lovakat, azért csakis méneket szabad Európába szállítani. Olykor mégis kicsempésznek egy pár kancát, de ez veszedelmes manipuláció.

Igy értünk vissza a felvételi irodához, kifizettük előre a fényképek árát, egyenkint 5—5 frankot, aztán elbúcsúztunk az arabusoktól, sajnálva, hogy csak így rövid ideig lehattunk velök s ezt is alkalmatlanná tette a Számum a Pyramis megmászására. Dózsay atyámfia lekisért egész a szállodáig és érzékenyen vett búcsút tőlünk, egyre mon-

dogatta, hogy ő nemsokára eljön az édes hazába, visszaadni a látogatást. És szavát tartotta, mert a nyáron egy hetet töltött velünk arabus módon mulatozva s csak úgy szórva az arany sterlingeket, amiért cseppel se haragudtak a mi muzsikus cigányaink.

XIII.

KAIRÓI MUZEUMBAN.

Elbúcsúzván Dózsay János atyafitól, a Pyramisok alatt visszatértünk Kairóba, hogy jól felhasználva a nap hátralevő részét, megnézzük Egyptom fővárosának, a Kedive székhelyének nevezetességeit. A városon kívül épen utunkba esett a híres muzeum, melynek ötszáz termében összeszezsufolva láthatók Egyptom több ezer éves emléktárgyai, melyek jórészben a Pyramisok alatt pihent Fáraók bámulatos épségben megmaradt mumiái s az ezek körül talált megbecsülhetlen drágaságok; ék-

szerek, diszitményekből állanak, másrészt pedig a már akkor szépen fejlődő építészet remek maradványait: oszlopfők, ajtó- és ablakívek, bálvány-szobrok, állatok stb. hasonlókból kerültek össze. Érdekes vésésekkel és feliratokkal. Napok, hetek, talán hónapok kellenének ahhoz, hogy csak némileg is tájékozva legyünk a műbecsű tárgyak között: mi csak végig futottunk a termeken, aztán a mumiákat bámultuk meg, melyek vagy kétszázan lehetnek s némelyik üvegszekrényben elhelyezve, csodálatos épségben maradt meg 4—5000 év után is, még a szemgolyók sem fonyadtak össze, sőt láttunk olyat is, amelyik megtartotta annak színét, a szemhéjakat és szemöldököt is.

Dél elmúlt, mire befejeztük szemléinket a muzeumban, mely immár szüknek bizonyult a műkincsek további befogadására, azért már meg is kezdték

az álmurendítést az új épületbe, mely — dragománunk állítása szerint — ezer terennel készült franciá-pénzen.

Végig futva még az állatkertet, mely a muzeum mellett terül el, ahol főleg Afrika állat- és növény különlegességei váltakoznak remek példányokban, síelve hocsiztunk az *Édenbe*, ahol igen jól esett már a francia konyha teljesen kielégítő kiszolgálása. A bor és sav, víz és európai produktumok, de aztán jól meg is fizeltették velünk a 15 frank napi ellátáson felül. Ebéd után a földszinti szalonok kényelmét élveztük egy kis ideig, melyek fénye és kényelmessége minden várakozást felülmúl. Ott kínálkoztak a szebbnél-szebb képes levelező-lapok az íráshoz szükséges kellékekkel, a remek albumok gyönyörű képei, tájékoztató nyomtatványok stb.

De mi nem adtuk át magunkat e bizarr kényelemnek, hanem kocsikra

ülve siettünk bejárni Kairó főbb érdekességeit. Dragománun a legrégibb török mecsetekből mutatott be egy párt, köztük azt is, amely egészen alabastromból van építve s oly nagy, hogy közel százezer ember megfér benne, a tágas fedett udvar közepén bővizű kút van a szertartásos mosakodáshoz elrendezve: maga a szentély firhangokkal van elválasztva a gyülekező helytől, ahol jelenlétünkkor is ájtatoskodott egykét muzulmán, elvégezve előbb a mosakodást kezein és lábain is, mely utóbbiakra nekünk is könnyű szalmapapucsokat kellett huznunk, mielőtt a sz. helyre beléphettünk volna.

Innét átmentünk egy másik újabb kori mecsetbe, majd a *citadellára* kapaszkodtunk fel, ahonnan remek kilátás nyílik az egész városra és környékére.

Ezen élvezetünket azonban megron-

totta a folyton tartó *Számum*, mely a Pyramisok felől oly bőven hozta magával az ott felkavari homokot, hogy szinte telítve volt velök a levegő, bőven szórva a mi szemeinkbe is, hogy nem láthatunk tőle a távolba, sőt közelbe is csak homályosan. Azért inkább a *citadella* belsejét nézegettük meg, itt is levén egy fényes *mecset Mehemed Ali sírrel*, amely oly fejedelmi gazdag aranyban és ezüstben, hogy szinte káprázott a szemünk tőle; ott láttunk egy pár drága kötésű könyvet is, a *Korán legdrágább példányait*. Ugyancsak a *citadellában* van az u. n. *József kútja*, melyet *Jákob pátriárkának lesvérei által eladott kedvencia készíttetett*, mikor a hatalom polcára jutva, bölcs előrelátással gondoskodott Egyptom megmentéséről a hét szük esztendőre, mint ezt a Biblia beszéli. Remek mű ez a mélységes viztartány. Lekocsizván ismét a városba, végig az európai

rész palotáitól ragyogó széles és árnyékos utcáin, ahol gyönyörű fogatokkal találkozunk, rajtok elegáns dámák, *párisi és kairói divat szerint öltözve*, a bakon rendszeren fészta szereesen kocsisokkal és inasokkal, kiken csak a *maneseliák, gal-lérok, no meg a fogaik fehérlettek*, a többi részök, mintha be lett volna suvikszolva, úgy ragyogott a feketeiségtől, szétnéztünk a városban.

Megnéztük még az arab városrészben levő híres *bazárokat*, melyek telvék *kelet különlegességeivel*: ezek közt legnevezetesebb: a *Szuk el-Aitarin*, fűszerkereskedők piaca a *Szukkarijek*, cukor-sütemények és gyümölcsök eladására, az arany- és ezüstművesek, meg szőnyegkereskedők bazárja egy szép, régi arab ház udvarán. Egy *labirinth ez a bazár-világ*, mely fényességével elkábitja az idegent és alig tudna belőle kitalálni, ha vezető nélkül mélyedne e sikátorokba,

melyek oly keskenyek, hogy folyton összedörgölődnek a járó-keelő, kik a világ minden reszeről verődnek itt össze, látni Egyiptom e specialitásait. Az árusok minden nyelve ajánlgatják portékáikat s oly nagy a verseny, hogy bizony aránylag elég olcsón lehet ott beszerezni érdekes és értékes tárgyakat: s épen ezért igen veszedelmes ott barangolni, mert nehéz ott hagyni a szebbnél szebb dolgokat, melyekkel úgy szerettünk volna kedveskedni az itthonvalóknak, ha pénzünk lett volna hozzá — elég.

Menekültünk is hát e csábító helyekről, és nagy körsétával visszatértünk ismét az Édenbe. Itt csakhamar megegyeztünk abban, hogy még este elhagyjuk Kairót, mert még egy éjjel az Édenben ismét 15 frankot vesz ki a zsebünkből, amely máris nagyon megkönnyült a dragomán-nal nagynehezen megejtett leszámolás után, aki — nem hiába nézett ki euró-

pai zsidónak, — ugyancsak tudott a felszámoláshoz, az egy napi vezetés, fiáker, muzeum, állatkert, muzeum, citadella, stb. költségeiről. Szerencsénk volt még, hogy *Benjaminunk*, a fiatal lövői pap egész tanulmányt tett a *piaszterek, frankok és sterlingek megismerésében*, aztán tudott a dragomán nyelven is pergetni, így aztán csak rendbehozta valahogy kairói számlánkat, amely az oda-visszautazással Alexandriába személyenként közel száz frankot tett ki. Node megérdemelte a tapasztalás, amelylyel gazdagodva hagytuk el Egyptom fővárosát és a Pyramisokat.

XIV.

KAIRO, ALEXANDRIA, MESSINA, NAPOLY, RÓMA, LORETTÓ, ANCÓNA, FIUME, BUDAPEST.

Kairóból éjjel 11 óratájt indult a vonatunk és csak reggel 6 órakor szállottunk le róla *Alexandriában*. Ez az éjjeli utazásunk egy cseppet sem volt kényelmes a sok utazó és az éjjeli nyugalomra cseppet sem alkalmas kocsi miatt. Hozzájárult még a szokatlan hideg szél, mely ugyancsak átjárta a tropikus éghajlathoz épült kupékat. No, de azért kibírtuk ezt is, és jól esett utána gyalog sétálni be Alexandriába,

a jó barátokhoz ahol szentmisét végeztünk és hallgattunk. Belátkozá az ott maradt zarándoktestvéreinket is. A jó barátok most is kávéval kedveskedtek, amihez ezuttal tejeska is jutott. Elbűcsúzván a derék franciákéntől ismét gyalog sétáltunk a tengerpartig, ahol a *Singapore* hajó még mindig ki- és berakodott. Délióiban még egyszer megnéztük Alexandria európai városrészeit, beszerezvén, egyet-mást, leginkább dohányt, szivart és cigarettát, hogy legyen a hajón mit elfüstölni, és ha csak lehet a vámvizsgálóktól haza is hozni belőle valamit.

Hajónk délután 4 óra tájban kezdett indulásra készülni. Felszedvén sok-sok utast, kik között feltűnt egy *sándor-trupp*, mely elvégezvén dolgát Kairóban és Alexandriában visszatérőben volt Olaszországba. Leheltek vagy 70—80-an, kik közül csak kevesen váltottak első osz-

tályú hajójegyet, nagyobb részük megelégedett a harmadik osztályval. Élelmes népség volt ez utóbbi tömeg: elfoglalta a hajó középső terét, satort húzott a berakodó nyílás dobogója fölé, aztán ott rendezkedett, mintha csak otthon letti volna. Volt köztük egy pár családos pár is, élénk, kedves gyermekekkel, alikkal könnyű volt megbarátkozniuk az ebédől bőven maradt gyümölcsfelék széleszlogatása árán. Jókedvű konviváns népség volt ez, mint rendszeren a színészek. Többször összesimoltak és karban énekelték ebédjeink alatt, különben pedig leginkább kártyával töltték agyon az időt.

Afrikát is elhagytuk hát március 13-án. Hajónk indulásánál érdekes és sokszor komikus bucsuzási jelenetnek voltunk tanúi, legtöbbször érdeklődtek a távozó színésznők iránt, kiknek még a hajón is adtak át virágbukétokat. Mikor

azlán mozgott a Singapore és lassan távozott a parttól, a szárazon maradt busuzók közintések, kendőlobogtatások és nem ritkán *bohócmimikákkal* kísérték a hajón levőket, kik szintén sokáig integettek vissza kedveseiknek. Engem különösen mulattatott egy néger leány utánzóképesége, azt lévén mindig, amit fehér úraszszonya, aki sokáig a partszélen állva, majd kocsira ülve integetett a hajón levőknek, gyakran törülvén szeméit is kendőjével. És mindezt végig cselekedte az ő fekete, fátyolozott arcú, hűséges cselédje, oda-oda pislantván aszszonyára, hogy mint fejezi ki a válás okozta érzelmeit. Nekem egy kifejezhetlen érzés tölté be szívemet, amint láttam elmaradni tőlünk Egyptom földét, ahol menet-jövet kikötött a *Singapore*!

A tenger következetes maradt velünk szemben, s most is ugyancsak mozgott és ezt a szerepet végig játszotta öt na-

pon át egész Nápolyig. Volt is beteg elég a hajón, de még se annyai, mint menetközben, mert a hullámok leginkább szemben ostromolták a Singaporét, és így csak le- s felbukott velünk a hajó s nem egyszersmind jobbra-balra, mint a grace-fromontana hatása alatt. Négy napig tartott a siktengeren való hajózásunk, miközben száraz földet nem láttunk, csak néhány szembe jövő biztatott bennünket, hogy jó irányban haladunk, mert ők onnan jönnek, a hová mi igyekszünk. El is jutottunk szerencsésen Kalábria és Szicília partjaihoz. Messina szép kikötőjében egy fél napig időzve, áthajóztunk a Scilla és Charibdis tenger-szorosán; majd elhagyva Sziciliát, éjjel ismét nyílt tengeren hajóztunk. Ez az utolsó éjszakánk igen érdekesen folyt le. Vezetőink pezsgős búcsúzást rendeztek a pipázó szalonban, velünk volt a hajó kedves fiatal orvosa is, a

kit Skarda prépost ékes latin beszéddel köszöntött, mint a ki 21 napi együttléttük alatt mindig készségesen gyógyított, ápolt és mutatgatott bennünket, lévén kiváló sakista, a kit csak kétszer tudott megverni játszmaiban a mi Benjámenünk a lövői pap. A doktor latinul felelt vezetőinknek, megdicsérve a zárándokok fegyelmezettségét, a magyarok iránt meleg sympathiáját fejezte ki és megemlékezett egy vasemberről, a kit senki sem látott belegen, de még csak bágyadtnak sem, akit ő folyton figyelt — a veszélyek közepett — és mindig jókedvűnek talált, jó példájával vigasztalva és bátorítva a gyöngébbeket: ily ellentálló képességet csak ritkán lát a tengeri utazások közben, s örül, hogy egy magyar papban találta fel ezt az irigylendő kemény természetet.

Mikor javába folyt a pezsgő, egyszerre nagy zivatar támadt, hajónk fedélzete

ugyanesak kopogott a jégveréstől. Benjámenünk kiszaladt és két marok jéget mutatott be bizonyságul, hogy egyszersmind jelentve, hogy a Stromboli tűzhányó hegy gyönyörűen pipál s ugyan-
csak szórja a tűzlávát a tengerbe, kirohantunk mindnyájan — látni a csodát, és csakugyan egy magánosan kiemelkedő hegy ormán kiömlő tüzet láttunk, a mire azt mondá a doktor, hogy ez is ritka látvány, mert a Stromboli csak nagyon néha szolgál rá, hogy tűzhányónak neveztessek. Ezen élvezetek után aludni térünk — még egyszer — kabinainkba.

Másnap még mindig mozgó tengeren, de már a szárazföld folytonos látásától megerősödve, déliájban szerencsésen bejutottunk a nápolyi öbölbe. Hosszas orvosi vexák után hagyhattuk el a Singaporét, átesvén a vámvizsgán és egyenesen a vasúthoz hajlattunk. Este-

felé indult a gyorsvonal Róma felé. Itt megvaesorálván, éjjel utazva reggelre Anconába érkeztünk.

Ahol egész nap várakozniuk kellett arra a vonatra, melyen harmadosztályú zarándoktársaink, Nápolytól más irányt véve, mert a Rómának közlekedő gyors vonat nem vette fel őket. Olaszország keleti partvidéke hosszában utaztak Anconáig.

Szép tavaszi nap volt ez, épen Józsefnapja. Védszentem ünnepét méltóképen óhajtván megülni, rávettem néhány utitársamat, hogy menjünk át *Lorellóba*, ahol én még nem voltam s ahová régóta vágyódtam, hogy lássam azt a szent házikót, mely a szent család hajléka volt Názáretben, s amelyet — nehogy a török és arab fanatizmus martaléka legyen — angyalok szállítottak előbb horvát földre, Fiume közvetlen szomszédságába, ahol hű utánzata most is

fennáll, majd innét mostani helyére Lorellóba. A vasuti állomástól pompás kőút vezet a hegytetőre, amelyen a esinós városka s ennek hatalmas bazilikája fekszik. A püspöki templom főkupolája alatt márványfalakkal körülépítve pihen a kisdéd Jézus lakóháza, melyben boldog gyermekéveit tölté édesanyjával Máriával és Szent Józseffel, kit a Gondviselés nevelő atyjául rendelt, s akivel harmincéves koráig kézimunkával keresé mindennapi kenyerét. Maga a házikó téglaszerű anyagból van, amit láttam és érintettem is, gyertya- és tömjénfüsttől egészen barna, teleaggatva a kegyelet számtalan arany-ezüst ajándékaival.

Kápolnává teszi az a fényes oltár, mely a házikó keleti falára támaszkodik, s amely alatt külön bejárattal őriztetnek azok a drága emlékek, melyek a szűz Mária háztartásához tartozó tárgyakból

maradtak reánk, közkincesül a vallásos kegyeletnek. Ezek közt van az a tányérka is, mely eredetileg fából készült, most pedig arany lemezbe van burkolva. Ebbe szokás tenni a Lorettóban beszerezett olvasókat, érmecskéket és egyéb kegyeleti tárgyakat, mikkel a zarándokok az otthon maradtaknak kedveskedni óhajtanak. Nehezebb már hozzájutni néhány porszemhez a szent házikó anyagából, én is csak egyik zarándoktársam protekciójával értem célt. *aki lisztelet-beli káplánja a Lorettói Sancta Casának.* Ebben a szentházkápolnában miséztem én 1902. március 19-én, Szent József patronátusom ünnepén, szentföldi zarándoklásomból hazafelé utazva! Itt ajánl-
tam fel szent-mise-áldozatom végtelen érdemét, az Úrnak saját és kedves híveim lelke üdvéért!

Majd a felséges nagy bazilikát szemléltük meg sok-sok nemzeti oldal-

kápolnájával, melyek egyes nemzetek közös adakozásából létesültek. A magyar nemzetnek is lesz nemsokára egy ilyen külön kápolnája, ha hívek áldozatai meg nem csökkennek. Eltelve lelkiélvezetekkel a bazilikában, megebédeltünk jó németkonyha főztéből. Majd sétálgatva Lorettó egyetlen utcáján és a bazilika lágas négyszögterén, élveztük a remek kilátást, mely egész az Adriai tengerig nyilott, három oldalról pedig kisebb-nagyobb hegyekben gyönyörködtetett.

Remek szép vidék ez, méltó egy híres búcsújáró helyhez, melyet angyalok választottak ki, idehelyezvén a szent család lakóházát. *hogy közös kincse legyen az egész keresztényvilágnak, ahol vigaszt nyer a bánkodó lélek s édes örömmel telik be a hívő ember lelke.*

Én részemről elmondhatom, hogy ilyen boldog névnapot nem ünnepeltem, pedig már ötvenhatodik volt ez életem

folyamán. Néhányszor még be-benéztem a bazilikába, elimádkoztam a *Sancta Casa*ban az angyali üdvözlélet, mely *Cábiel* arkangyal ajkairól hangzott először *Názáreth* e szerény házikójában. Ugy 5 óra tájban visszatérvén a vasúti állomáshoz, a nagyobb kerülőt tett zarándoktársakkal együtt jutottunk *Anconába*.

Másnap hajóra szállva, találkoztunk a *Romából* hazatérő zarándokokkal, kikkel aztán kölesönösen kieseréltük úti élményeinket. Az idő rendkívül kedvezett a tengeri utazásnak. Az *Adria*, mintha csak ki akart volna engedni minket a hosszú és nem ritkán kritikus, sőt egyszer veszélyes középtengeri hajózásunk szenvedéseieről, olyan édes, olyan andalító kéjutazást juttatott ez alkalommal, hogy szereitük volna, ha kissé hullámosabb lett volna, hogy előjönnének megint a tenger pojacái, — *delphinek*,

melyek — úgy látszik — jobban szeretnek a zavarosban halászni, több reményök levén zsákmányhoz ingó, mozgó, bukdácsoló hajók körül. És csakugyan alig mutatkozott kettő-három s ezek is elhagytak bennünket, nem lévén kilátás katasztrófára.

Hogy milyen szép a csendes, alig mozgó tenger felülete, az ő finom fodraival, színváltozásaival, azt meg se kísérem leírni. *A ki látni kívánja, menjen el Fiuméba, s onnét hajózzon át Velencébe, vagy Anconába, hátha sikerül meglátnia, mint nekünk meret — a mozgó, jövet pedig a nyugvó tengert.*

Az utasoknak volt is jókedvük, folyton a fedélzeten jártak-keltek, enyelegtek, játszottak és dalárdáztak. Így aztán hamar eltelt a tíz órai hajókázás, közben jól ebédelvén a már magyaros konyha produktumaiból.

Megérkezvén Fiuméba, egy kis vámvizsgálat kellemetlenségén átesve a ránk várakozó gyorsvonatra ültünk, mely aztán *márc. 21-én délelőtt 9 órára Budapesten lett ki bennünket.* Itt végkép feloszlott a máris megfogyatkozott szentföldi zarándoktársaság. Ki-ki sietett haza az édes olthonba, a kedves atyafiság körébe. Így tértem meg én is szerencsésen, öt heti távollét után, márc. 22-én délután 3 órakor, virágvasárnap szombatján kedves hiveim körébe, hozván magammal sok-sok tapasztalást, melyek által gazdagabbá lettem és egy soha el nem mosódó emléket a szentföldről, ahol a Megváltó Istenember született, élt, jót cselekedett, szenvedett és meghalt az emberiség üdveért, melyben vajha minden olvasómnak része lenne az örökkévalóságban.

Ma egy éve indultam a szent zarándoklásra s most azzal zárom egyszerű leírásomat: vajha, akik lehetik, követnék

az én, a három Mária és Kiss F. Péter példáját, aki e hó 11-én csatlakozott a fővárosból indult zarándoktársasághoz. Segitse a jó Isten őt is, mint megsegített minket szárazon és tengeren és legyen ő is boldog, mint mi lettünk, a Szentföld látása által!

Vége.

==